

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
(м. Київ, Україна)
Київський національний економічний університет імені Вадима гетьмана
(м. Київ, Україна)
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського національного університету
(м. Тернопіль, Україна)
Старокостянтинівський аграрно-промисловий ліцей
(м. Статрокостянтинів Хмельницької обл, Україна)
Громадська організація «Молоді Агенти Змін»
(м. Київ, Україна)

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ
ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
У СКЛАДІ РІЗНИХ ІМПЕРІЙ»**

23 квітня 2021 року

м. Київ - 2021 р.

УДК 330.8:94
Е 45

*Рекомендованог до друку Вченою радою
ВНЗ «Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №6 від «29» квітня 2021 р.)*

Рецензенти:

Кириленко Володимир Іванович - завідувач кафедри економічної теорії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, д.е.н., професор.

Гражевська Надія Іванівна – завідувачка кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.е.н., професор.

ISBN 978-966-170-051-1

Е 45 Історико-економічні дослідження наслідків перебування українських земель у складі різних імперій: матеріали наукової конференції (23 квітня 2021 р.). Київ, 2021. 73 с.

В тезах подано результати наукових досліджень членів наукового історико-економічного гуртка кафедри теоретичної та прикладної економіки (ТПЕ) Університету «КРОК». До роботи підсумкової наукової конференції, науковий продукт якої репрезентовано у цих тезах, долучилися не лише студенти та викладачі Університету «КРОК». Авторами тез стали студенти та викладачі інших українських університетів, а саме: Західно-Українського Національного Університету, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Національного Університету Києво-Могилянська Академія. Поєднання зусиль дослідників різних українських освітніх закладів сприяло різноманітності підходів до наукової проблеми, пов'язаної з наслідками перебування українських етнічних земель у складі різних імперій.

ISBN 978-966-170-051-1

© колектив авторів, 2021
© ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2021

ОРГАНІЗАТОРИ ТА СПІВОРГАНІЗАТОРИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міністерство освіти і науки України
Університет економіки та права «КРОК», Кафедра теоретичної та прикладної економіки
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західно-Українського національного університету
Старокостянтинівський аграрно-промисловий ліцей
Громадська організація «Молоді Агенти Змін»

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

ГОЛОВА:

Лаптев Сергій Михайлович – к.е.н., професор, ректор ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ:

Радіонова І.Ф. - д.е.н., професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Університету економіки та права «КРОК»,

Мігус І.П. - проректор Університету економіки та права «КРОК», д.е.н., професор.

Гофман М.О. - к.е.н., доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Університету економіки та права «КРОК»

Колядич О.І. - доцент, доцент кафедри економічної теорії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Андрєєва В.А. - к.е.н., доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Університету економіки та права «КРОК»

Чекаловська Г. З. - к.е.н, доцент, доцент Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західно-Українського національного університету,

Кучерук С.С. - Директор Старокостянтинівського аграрно-промислового ліцею, викладач Університету економіки та права «КРОК»

Усик В.І. - віцепрезидентка Громадської організації «Молоді Агенти Змін», д.е.н., доцент, професор кафедри національної економіки та публічного управління КНЕУ імені Вадима Гетьмана

Сивак О.А. - методист кафедри теоретичної та прикладної економіки Університету економіки та права «КРОК»

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ:

Пекна Г.Б. - к.е.н, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки.

Троц І.В. - к.е.н, доцент.

Потапенко Д.О. - к.е.н., доцент.

Дзюбко В.В. - старший викладач.

Коваль Я.С. - к.н.держ.упр., доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою.

**ПРОГРАМА НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ
ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
У СКЛАДІ РІЗНИХ ІМПЕРІЙ»
23 квітня 2021р.**

- 10.00** Відкриття конференції:
- 10:03** Вступне слово з окреслення завдань конференції – Радіонова І.Ф., завідувачка кафедри ТПЕ, д.е.н., професор.
- 10:05** Вітальне слово та інформація про розвиток наукових досліджень та наукових комунікацій в Університеті «КРОК» - Мігус І.П., проректор з наукової роботи Університету «КРОК», д.е.н., професор
- 10.10** *Борис О. С., Бугель Ю. В.*
ФІСКАЛЬНІ ОРГАНИ УРСР ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
- 10.15** *Вербецук С.М., Дзюбка В.В.*
ОБМЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ДЕФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТЕРЕНАХ КОЛИШНЬОГО СРСР
- 10.20** *Ігнатюк Т.В., Колядич О. І.*
ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.
- 10.25** *Келець К. В., Чекаловська Г. З.*
ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
- 10.30** *Мазур С. Д., Колядич О. І.*
ВАЛУЄВСЬКИЙ ЦИРКУЛЯР 1863 ЯК ІНСТРУМЕНТ НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
- 10.30** *Малофієнко А. В., Гофман М. О.*
НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
- 10.40** *Мартинюк. М. В., Ковальчук Ю. П.*
ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА – ВИДАТНА СТОРІНКА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.
- 10.45** *Марцинів Х. В., Чекаловська Г. З.*
ЕКОНОМІКА ГАЛИЧИНИ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
- 10.50** *Маслов С. С., Кучерук С. С.*
ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН.
- 10.55** *Мусієнко Є. О., Колядич О. І.*
УТИСКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА СРСР

- 11.00** *Пецух Л. О., Потапенко Д. О.*
ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
- 11.05** *Посіда І. І., Домбровська Н. Р.*
ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КОЛОНІЗОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.
- 11.10** *Сивак О. А., Пекна Г. Б.*
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ У 1848-1900 РР.
- 11.15** *Слепенко Л. В., Гофман М. О.*
ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКИХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ВІДЕНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
- 11.20** *Сошко М. О., Колядич О. І.*
ПРОБЛЕМА РЕСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ З РОСІЇ
- 11.25** *Супик Ю. О., Кириленко В. І.*
ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ТОТАЛІТАРИЗМУ НА МОТИВАЦІЮ ПРАЦІВНИКІВ УРСР
- 11.30** *Філоненко Н. В., Колядич О. І.*
ПРОБЛЕМА ВИВЕЗЕННЯ І ПРИВЛАСНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
- 11.35** *Циганок Ю. С., Радіонова І. Ф.*
БАНКІВСЬКА СИСТЕМА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.
- 11.40** *Черніченко К. С., Андрєєва В. А.*
ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У СКЛАДІ ІМПЕРІЇ СРСР В ПЕРІОД 1922-1991 РР.
- 11.45** *Дискусія та відповіді на питання*
- 12.00** *Підведення підсумків конференції та заключне слово*

ЗМІСТ

Вступне слово	4
<i>Борис О. С., Бугель Ю. В.</i> ФІСКАЛЬНІ ОРГАНИ УРСР ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	9
<i>Вербещук С. М., Дзюбка В. В.</i> ОБМЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ДЕФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТЕРЕНАХ КОЛИШНЬОГО СРСР	12
<i>Ігнатюк Т. В., Колядич О. І.</i> ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР	15
<i>Келець К. В., Чекаловська Г. З.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	18
<i>Мазур С. Д., Колядич О. І.</i> ВАЛУЄВСЬКИЙ ЦИРКУЛЯР 1863 ЯК ІНСТРУМЕНТ НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	21
<i>Малофійенко А. В., Гофман М. О.</i> НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ	25
<i>Мартинюк М. В., Ковальчук Ю. П.</i> ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА – ВИДАТНА СТОРІНКА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.	32
<i>Марцінів Х. В., Чекаловська Г. З.</i> ЕКОНОМІКА ГАЛИЧИНИ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	35
<i>Маслов С. С., Кучерук С. С.</i> ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН	37
<i>Мусієнко Є. О., Колядич О. І.</i> УТИСКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА СРСР	39
<i>Пецух Л. О., Потапенко Д. О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	42
<i>Посіда І. І., Домбровська Н. Р.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КОЛОНІЗОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ	46
<i>Сивак О. А., Пекна Г. Б.</i> ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1848-1900 РР.	48
<i>Слепенко Л. В., Гофман М. О.</i> ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКИХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ВІДЕНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	51

<i>Сошко М. О., Колядич О. І.</i> ПРОБЛЕМА РЕСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ З РОСІЇ	55
<i>Супик Ю. О., Колядич О. І.</i> ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ТОТАЛІТАРИЗМУ НА МОТИВАЦІЮ ПРАЦІВНИКІВ УРСР	59
<i>Філоненко Н.В., Кириленко В.С.</i> ПРОБЛЕМА ВИВЕЗЕННЯ І ПРИВЛАСНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	62
<i>Циганок Ю. С., Радіонова І. Ф.</i> БАНКІВСЬКА СИСТЕМА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.	66
<i>Черніченко К. С., Андрєєва В. А.</i> ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У СКЛАДІ ІМПЕРІЇ СРСР В ПЕРІОД 1922-1991 РР	70

ВСТУПНЕ СЛОВО

Наукова конференція «Історико-економічні дослідження наслідків перебування українських земель у складі різних імперій» присвячена актуальній для сучасного етапу розвитку української державності проблемі. Сучасна Українська держава є zagrożеною внаслідок російсько-української війни, крихкості державних інститутів, неусвідомлення частиною українського суспільства цінності власної держави.

Українці набували та втрачали власну державу, стаючи частиною різних імперій. Загрози українській державності роблять вкрай актуальною проблему порівняння можливостей та обмежень, яких зазнавали українці, перебуваючи в складі різних імперій, умовних переваг та національних втрат.

В тезах презентовано різні – економічні, фінансові, культурні, демографічні тощо – наслідки бездержавності та існування українського народу в якості складника імперій. Сподіватимемося, що автори цих тез зробили певний внесок в облік можливостей та обмежень, пов'язаних з бездержавністю, у соєрідний SWOT-аналіз перебування у такому стані.

Дослідження зазначеної у назві конференції теми та інших змістово близьких тем здійснюється в процесі роботи наукового студентського гуртка кафедри теоретичної та прикладної економіки (ТПЕ) Університету «КРОК». Гурток існує вже 5 років. Організатори гуртка усвідомлюють дві основні причини доцільності його існування. По-перше, здобувачі економічної освіти, за чинними освітніми програмами українських університетів, нині не вивчають дисципліни, на зразок історії економіки, історії економічної думки світу та України. Тому, долучаючись до гуртка студенти можуть компенсувати освітні втрати. По-друге, незаперечною істиною залишається те, що той, хто не знає власної історії, не має майбутнього. Організатори студентського гуртка кафедри ТПЕ вірять в успішне майбутнє нашої держави та наших вихованців.

Наукова конференція 2021 р. вперше стала всеукраїнською. Ми розширили свої межі, запросивши до співпраці два університети м. Києва – КНЕУ імені Вадима Гетьмана та Києво-Могилянську Академію. Здійснено також співпрацю з освітніми закладами Тернопілля - Чортківським навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західно-Українського національного університету - та Хмельниччини - Старокостянтинівським аграрно-промисловим ліцеєм».

Автори тез висловлюють вдячність адміністрації ВНЗ «Університету економіки та права «КРОК» за можливість публікації тез та за підтримку в організації наукової конференції

І.Ф. Радіонова

ФІСКАЛЬНІ ОРГАНИ УРСР ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Бугель Ю. В.,

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету,
e-mail: yu.buhel@wuni.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8554-2663>

Борис О. С.,

студентка, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету
e-mail: borys23071980@gmail.com

У тезах висвітлено один із нині актуальних аспектів історії інститутів митних та податкових органів на українських землях під час Другої світової війни.

Актуальність даної проблеми обумовлена тим, що на сьогоднішній день Україна проходить один із найважчих етапів свого розвитку, який відрізняється великим напруженням, а саме військові дії на сході України та анексія Криму. А відтак, вважаємо, що саме вивчення та оцінка історичного досвіду діяльності державних інституцій в умовах надзвичайного чи воєнного стану, сприятиме удосконаленню сучасного законодавства та підвищенню ефективності регулювання суспільних відносин на сучасному етапі. І саме історичний досвід Другої світової війни красномовно свідчить про це.

У роки Другої світової війни саме надзвичайні військові умови були домінантою, що впливало на сутність суспільних відносин, зміст функцій держави та діяльність окремих ланок державного апарату. В умовах воєнного часу, зміни у правовій системі Української РСР обумовлювалися завданнями, пов'язаними із обороною всієї країни, і здійснювалися відповідно до змін у загальносоюзному законодавстві. У надзвичайних умовах воєнного стану і стану облоги мало місце поширення адміністративної влади надзвичайних (воєнних) органів, розширення предмета правового регулювання, підвищення санкцій за невиконання розпоряджень тощо. Розуміння діяльності фіскальних органів УРСР під час Другої світової війни має на меті вдосконалення і розвиток сучасного законодавства та правового регулювання суспільних відносин в умовах надзвичайного чи воєнного стану.

Поняття «фіскальні органи» у радянські часи не використовувалося, і це не дивно, так як словник сучасної української мови тлумачить слово «фіск» в юридичному значенні як державну скарбницю, а «фіскал» як урядовця, що наглядав у дореволюційній Росії за діяльністю адміністративних установ і осіб з метою виявлення порушень законів та інтересів державної скарбниці – фіску [1].

21.05.2014 р. Кабінет Міністрів України прийняв ряд постанов: «Про утворення Державної фіскальної служби» [1, с.15] та «Про Державну фіскальну службу України», якими було утворено та прийнято положення про Державну

фіскальну службу України [2, с.12–13], як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України.

Дослідження історії становлення інститутів митних та податкових органів у передвоєнний час та проблем їх функціонування під час Другої світової війни, дало змогу визначити, що після утворення СРСР радянська влада визначила правовий статус державних інститутів нової держави, і як наслідок, розпочала відтворення загальносоюзного законодавства у законодавство союзних республік загалом, та щодо митного і податкового законодавства, зокрема. Цілком зрозуміло, що, органи виконавчої влади УРСР знаходились під юрисдикцією Союзу РСР та всі спроби проводити свою митну та податкову політику були приречені на провал.

У законодавчому становленні митної справи можна виділити декрет РНК РСФСР від 29 червня 1918 р. «О разрешении на ввоз и вывоз товаров», Постанову РНК РСФСР від 11 липня 1920 р. «Об организации внешней торговли и товарообмена РСФСР», затвердження Президіумом ЦВК СРСР 12 грудня 1924 р. нового Митного статуту, прийняття у 1928 р Митного кодексу СРСР. Відтак, законотворчість того часу призвела до розширення та якісних змін функцій митних органів.

Проте, друга світова війна внесла значні зміни та нанесла значний збиток митній системі. З початком війни в ряди Червоної Армії, ополчення, партизанський рух пішло 9/10 особового складу митниці. У бутті митних органів в цей час відбувались тенденції до скорочення штату, повноважень і функцій, була припинена діяльність більшості митниць. Разом із цим, система фінансових органів підпорядкованих Наркомфіну складалася із фінансових відділів, що входили до виконавчих комітетів в усіх територіальних утвореннях. Фінансові відділи було поділено на сектора, відділи та управління. Деякі управління мали більшу самостійність, серед яких було і контрольно-ревізійне управління. Ця система зашилась та справно працювала під час війни. Підпорядкування фінансових органів було складним з урахуванням підпорядкованості кільком органам влади та управління. Головна складність з якою зіткнулися фінансові органи у роки війни була тотожна із митними органами – кадрове забезпечення, підготовка та перепідготовка кадрів. Як і митна, фінансова система втратила багато спеціалістів, у зв'язку із скороченням, відправкою на фронт або переведенням в інші галузі. Функції фінансових органів у час війни особливо не змінювались, відбулася тільки зміна пріоритетів у реалізації фінансової політики.

Фінансові органи виконували акумуляцію, мобілізацію, перерозподіл фінансових коштів і контроль за їх витратами. Дуже складною була організація фінансового контролю у зв'язку із різноманіттям контролюючих інстанцій. У роки війни в кожній області діяв головний фінансовий контролер-ревізор, який на пряму підпорядковувався Наркомфіну республіки, при кожному фінансовому відділі, управлінні були посади контролерів-ревізорів. Також перевірки фінансової діяльності здійснювали банки, обком, облвиконком, Наркомат державного контролю УРСР, Наркомфін СРСР. Податковий і фінансовий

контроль відбувався при підтримці представників місцевої влади та залежав від їх активності та бажання участі.

Вцілому, із початком Другої світової війни система фінансового контролю, додержання податкового законодавства та митної справи зазнала великих втрат компетентних фахівців. Було зменшено бюрократичний апарат фінансових та митних органів, що дозволяло зменшити бюджетні витрати та надало промисловості і фронту нові трудові ресурси.

У якості висновків варто зазначити, що діяльність фіскальних органів України під час Другої світової війни є важливим етапом історії їх функціонування. А відтак, вивчення історичного досвіду їх діяльності сприятиме удосконаленню законодавства та підвищенню ефективності діяльності фіскальних органів України на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Список використаних джерел:

1. «Про утворення Державної фіскальної служби»: постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р., № 160. Офіційний вісник України. 2014. № 46.
- 2 «Положення про Державну фіскальну службу України»: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р., № 236. Урядовий кур'єр. 08.07.2014. № 120.
3. «Таможенный кодекс СОЮЗА ССР» затв. Постановою ЦВК СРСР 19.12.1928 р. URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req>
4. Конституція СРСР затв. постановою Надзвичайного VIII З'їзду Ради СРСР 5 грудня 1936 р. URL: <http://constitution.garant.ru/history/ussrrsfsr/1936>

ОБМЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ДЕФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТЕРЕНАХ КОЛИШНЬОГО СРСР

Дзюбко В. В.,

старший викладач, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: ViktorD@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0759-457X>

Вербецук С. М.,

студент, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: VerbeSM@krok.edu.ua

У тезах аналізується мовна політика російської влади в Україні впродовж першої половини ХІХ століття, що була спрямована на недопущення становлення та розвитку української мови як ключового чинника колективної пам'яті українців, формування їх ідентичності.

Мова - не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного і ментального розвитку, а отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості.

Відомий український учений і громадський діяч Іван Огієнко зазначав: "Мова - це наша національна ознака, в мові - наша культура, ступінь нашої свідомості" [6, с. 76]. У державотворчому процесі мова, поряд із внутрішніми консолідуючими чинниками, виконує й зовнішню функцію, яка полягає у виокремленні держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації і держави серед багатомовної спільноти [5]. Отже, творення української політичної нації вимагає розв'язання фундаментальних питань мовної сфери, щоби така нація ґрунтувалася на засадах української національної державності.

У суспільстві, де переважає корінний етнос і панує його мова, як, наприклад, у країнах Європи, зазначені функції мови поєднуються гармонійно. В цих державах мова, по суті, виступає еталоном державної самодостатності, самоцінності й неповторності. Але в Україні склалася інша ситуація: втративши свободу, перебуваючи у складі інших держав, український народ позбувся можливості повноцінно користуватися своєю мовою.

Внаслідок заборон і дискримінації, адміністративно-силового тиску, якому піддавалася українська мова упродовж останніх трьох з половиною століть, значна частина українського населення, в тому числі етнічних українців, відчужена від використання рідної мови як засобу національної комунікації та головного інструменту консолідації нації. Особливо дається взнаки спадщина тривалого домінування в Україні російської мови, яка й сьогодні впливає на мовну ситуацію у нашій державі.

Тому нині, коли Україна здобула незалежність, утвердження у суспільстві української мови як державної, як одного з основних націєтворчих, державотворчих чинників, постає надзвичайно важливою й актуальною проблемою, а її вирішення має бути одним із пріоритетних завдань держави.

Усе це актуалізує дослідження стану функціонування державної мови в сучасному українському суспільстві як необхідної умови зміцнення української національної свідомості, важливого чинника консолідації суспільства.

Основною рисою сучасної мовної ситуації в нашій державі залишається українсько-російська двомовність з широким функціонуванням російської мови в різних сферах суспільного життя на більшості території країни, що, природно, обернено пропорційно впливає на сферу використання української мови.

Причини домінування російської мови в Україні та його наслідки розкрив відомий дослідник націєтворчих процесів М. Вівчарик, з приводу чого він зазначає, що "внаслідок взаємодії таких чинників, як багатовікова русифікація, міграція на територію України росіян, фізичне знищення, депортація і вимушена еміграція українців за межі України, створилася вкрай небезпечна і виняткова, суто "російська" ситуація, коли не мігранти змушені докладати зусиль проти їх асиміляції корінним народом, а, навпаки, національно свідомі українці змушені захищатися від мігрантів і доморощених збільшовичених перевертнів" [1].

У свою чергу, дослідження мовної проблеми свідчить, що ця двомовність має кілька суттєвих особливостей. Передусім існує розбіжність між етнічною та мовною самовизначеністю, коли значна частина етнічних українців у повсякденному житті для спілкування використовує російську мову. Важливим є той факт, що ще за радянських часів саме російська мова набула статусу мови міжнародного спілкування, який вона продовжує зберігати й нині, забезпечуючи спілкування не тільки між національними меншинами України, а й між народами колишнього Радянського Союзу.

Водночас слід зауважити, що реальна мовно-культурна ситуація, яка склалася в країні, засвідчує слабкість, розмитість самої етнічної основи, навколо якої б відбувався процес консолідації і подальшого розвитку українців як нації. Як уже нами було зазначено, значна частина етнічних українців у спілкуванні не користується рідною мовою, відчужена від власної культури, байдуже ставиться до проблем її розвитку.

Безперечно, цьому сприяла колоніальна політика імперських держав, і в першу чергу Російської імперії, тоталітарного режиму колишнього Радянського Союзу, в попередній період розвитку суспільства, спрямована на нищення національної мови, культури, традицій. Але значною мірою це пояснюється і тим, що в незалежній Українській державі так і не була реалізована виважена культурно-мовна політика, спрямована на зміцнення національної свідомості українського народу, консолідацію суспільства.

Сучасні події в Україні вказують на те, що й сьогодні український народ відчуває проблеми з етнічною, ідеологічною, мовною, конфесійною і політичною визначеністю. До певної міри це пояснюється тривалим періодом бездержавності, антиукраїнською політикою пануючих на українських теренах режимів, які прагнули знищити історичну пам'ять українського народу, його мову, культуру. Але й сьогодні президент РФ В. Путін не перестає твердити, що Україна – це «історичне непорозуміння», а українці – це ті самі росіяни. Про

це, зокрема, він заявив 18 березня 2015 р., «відзначаючи» річницю анексії Криму.

Поки що політики і суспільство довго й важко йдуть до розуміння мови як основи формування політичної нації, засобу зміцнення національної свідомості. Протягом усього періоду незалежності в Україні мовна проблема є предметом спекуляцій різних політичних сил з метою задоволення власних інтересів.

В умовах, коли українська національна свідомість деформована тривалим зовнішнім впливом, продовження спекуляцій з боку політичних сил навколо мовного питання, намагання штучно його загострити, - створення української мовної єдності (яка не заперечує розвиток етнічних мов в середині нації), беззаперечно, є консолідуючим чинником української політичної нації.

Список використаних джерел:

1. Вівчарик М. М. *Україна: від етносу до нації: Навч. посіб.* - К.: Вища шк., 2004. - 239 с.
2. Дзюба І. *Сучасна мовна ситуація в Україні // Уряд. кур'єр.* - 2004. - 20 квіт.
3. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. *Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка.* - К.: НІСД, 2004. - 656 с.
4. Лизанчук В. *Мовні аспекти в українському державотворенні // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук. - практ. конф.* - Л.: ЛФ УАДУ, 2001. - Ч. 2. - С. 224-228.
5. Масенко Л. *Мова і політика.* - К., 1999. - 354 с.

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР

Колядич О. І.,

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,

e-mail: a_kolyadich@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-5263>

Ігнатюк Т. В.,

студент КНЕУ імені Вадима Гетьмана

e-mail: tanyaabieksack@mail.ru

Тези присвячено дослідженню причин та наслідків Голодомору, його впливу на природне відтворення національного генофонду та людського капіталу.

Якщо мова йде про якесь важливе історичне явище, науковці завжди вдаються до питань його причинності. Але коли мова йдеться про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, то кожен з нас розуміє, що це досить складне і багатогранне питання, на яке ми ніколи не отримаємо однозначної відповіді.

Голод 1932-1933 рр. в Україні забрав життя понад 7 мільйонів людей. Щохвилини вмирало 17 людей, 1 400 – щогодини, понад 30 000 – щодня... Питання кількості людських втрат України від Голодомору досі залишається відкритим. Реальні цифри загиблих замовчувалися, що підтверджується наданим владою розпорядженням не реєструвати смерть дітей у віці до одного року. Українці у віці від 6 місяців до 17 років становили близько половини всіх жертв Голодомору. У зв'язку з цим, середня тривалість життя українців у 1933 році становила 7,3 року у чоловіків і 10,9 років у жінок. За всю історію людства подібних показників ніде не було зафіксовано [1].

Почну з того, що голод 1932-1933 рр. не був випадковим, як могли б стверджувати політики тих часів. Саме в такий спосіб Йосип Сталін вирішив позбутися українців – проте не України. В українських землях він вбачав невичерпний ресурс, без якого побудувати могутню індустріальну імперію було неможливо. Проте бажання українців стати незалежними могло б поставити крапку на його мрії.

Головними причинами Голодомору завідувач кафедри Міжнародного права Києво-Могилянської академії М. Антонович на брифінгу назвала такі: «По-перше, страх перед українізацією, яка вийшла за рамки, що їх собі передбачав Сталін та його оточення. По-друге, бажання якщо не знищити повністю (українців було занадто багато, щоб їх усіх знищити), то ослабити до такої міри, щоб українці вже не могли мріяти про вихід з СРСР, про незалежність. І тоталітарний, авторитарний режим» [2].

Саме тому, за наказом Сталіна, радянський режим побудував план вирішення «української проблеми», в основі якого були плани здачі хліба державі. Влада конфіскувала запаси зерна та продуктів харчування у селян, які нібито не виконували план здачі хліба. Зимом 1932–1933 рр. під виглядом хлібозаготівель в сільській місцевості обох регіонів були конфісковані всі

продовольчі запаси. Метою цього удару було створення ситуації абсолютного голоду, щоб попередити повторення вже передбачуваного чекістами стихійного вибуху, подібного до того, що стався у березні 1930 р. [3].

Цілі колгоспи і села були оточені міліцією та радянськими спецслужбами, тому голодуючі не мали ніякого шансу на виживання. З метою їх ізоляції була застосований режим «чорних дошок» та «ганебних списків», в яких вказувалися колгоспи, сільради та навіть цілі села, які не виконували норму здачі хліба.

У першій половині 1932 року в багатьох районах України був чітко виражений канібалізм, як наслідок голодної катастрофи. З районів від місцевих партійних керівників у Київський обком КП(б)У надходили повідомлення про факти канібалізму [4].

Дані уривки збереглися у Київському обласному томі Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років. «Адже, коли подібне траплялося, воно настільки обурювало селян, що запам'ятовувалося надовго й переказувалося іншим» [5].

В лютому 1933 року радянська влада вирішила надавати селянам продовольчу допомогу. Проте, не всім – годували лише тих, хто ще був здатен працювати в полі. Звісно радянська влада не хотіла розкривати методи свого тоталітарного та жорсткого правління на міжнародній арені, саме тому факт геноциду приховувався, а зараз й досі заперечується російською владою, хоча понад 20 країн світу визнали 1932-1933 роки роками геноциду української нації. Тоді, на початку 80-х, тема Голодомору була однією із тих, що підштовхнула уряд США підняти питання прав людини у світі та в СРСР.

Тоді ж президент Сполучених Штатів Америки Рональд Рейган назвав Радянський Союз «імперією зла». Роботи американських істориків Джеймса Мейса, Роберта Конквеста змусили говорити про український Голодомор увесь світ. Стіна замовчування масового голоду 1932-1933 років в Україні була зруйнована. У 1990 році Міжнародна незалежна комісія юристів передала ООН документ, де поставлено вимогу – визнати голод 1932-1933 років в Україні «актом геноциду» [6].

Поштовхом до зміни ставлення до Голодомору у світі було визнання його американським Конгресом. Палата представників ухвалила резолюцію, де сказано, що Йосип Сталін та його оточення навмисне створили у 1930-х роках умови для штучного голоду. Остаточне визнання більшістю країн світу, що Голодомор був дійсно геноцидом, вже не за горами, незважаючи на опір керівництва Росії.

Список використаних джерел:

1. <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/golodomor-v-ukrayini-1932-1933-rokiv/golodomor-prichini-ta-naslidki>
2. <https://old.uinp.gov.ua/publication/golod-1932-1933-rr-prichini-perebig-demografichni-naslidki>
3. Кульчицький Станіслав Українське село після Голодомору / Кульчицький Станіслав // ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. - 2010. - 19. - С. 116-125. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/pro_2010_19_2_116

4. Кульчицький С. Енпблбм Е. Червоний голод: Сталінська війна з Україною / С. Кульчицький // Український історичний журнал. - 2018. - № 1. - С. 184. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2018_1_12
5. Вашкевич В. М., Котляр Ю. В., Макарчук С. С., Страхи голодоморів: історико-філософсько-психологічний аспект.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Чекаловська Г. З.,

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету
e-mail: h.chekalovska@wuni.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1201-574X>

Келець К. В.,

студентка, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету
e-mail: 02karina.kelets@gmail.com

У тезах розглянуто проблему впливу Голодомору 1932-1933 рр. на поведінку та психіку українського суспільства. Окреслено основні фактори, які спровокували психологічні зміни, що могли передатися у спадок та шляхи подолання психологічних наслідків Голодомору на сучасному етапі.

Для України 1933 рік став часом національної катастрофи, наслідки якої відчуються і дотепер. Катастрофи, яка поставила націю на межу зникнення. Голодомор – трагедія, що забрала мільйони людських життів, це тривалий у часі феномен, який увібрав у себе безліч різних травматичних подій, а також характеризується певною динамікою історичного перебігу та психологічних наслідків.

Любов Найдьонова зазначає, що «історична травма – це жахіття, які пережила велика кількість людей на певній території. Якщо це велика подія, то в межах одного покоління вона не завершується, а триває як мінімум 3 поколіннях, а то й більше. Про травму мають говорити і говорити постійно. Бо перше покоління як правило мовчить, воно «німе», адже емоційні ресурси вже вичерпані. Друге покоління росте ніби ображене, бо йому ніби не вистачає уваги, воно недолюблене. Третє покоління починає відчувати провину. Окрім того, у нас два покоління вирости у німій ситуації, непромовленій, невисловленій. Тому дуже реальність складна і змішана» [1].

Науковці, які досліджували особливості поведінки нащадків жертв Голодомору звертали увагу на основні фактори, що спричинили психологічні зміни, які змогли передатися у спадок, зокрема, А. Маслюк описує такі фактори: інформаційна депривація (люди не відали масштабів голоду та правдивих намірів радянської влади), обмеження в просторі (люди не мали змоги покинути свої регіони), голод (недостатня кількість їжі для виживання), заборона духовних практик (людей примушували підтримувати тільки комуністичну ідеологію), руйнування традицій (взаємодопомога та підтримка) [2].

П. Горностаї вважає Голодомор найбільшою травмою в історії нашої держави та виділяє фактори, які посилюють вплив даної колективної травми: величезна кількість жертв, які не мали змоги отримати достатню кількість їжі

для виживання, високий рівень несправедливості, нездатність людей чинити опір та обмеження емоційного реагування [3].

Психологічні наслідки Голодомору проявляються у світосприйнятті, переконаннях, поведінці, когнітивних установках, які спричинялися травматичними подіями і передавалися майбутнім поколінням. Ніхто не з'ясовує, звідки походять такі переконання, вони існують в реальності, незважаючи на зміну часу. Час змінюється, а установки продовжують жити» [4].

Особливості поведінки нащадків жертв Голодомору включають в себе: недоцільне накопичення та зберігання надлишкових запасів їжі; неспроможність позбавитися зайвих речей; значне фокусування на їжі; переїдання та постійна турбота [5].

І. Рева, досліджуючи особисті цінності, зауважує, що нащадки жертв Голодомору мають: комплекс національної меншовартості, постійний страх поразки та низький рівень домагань [6].

Важливим психологічним наслідком Голодомору є «стокгольмський» синдром – коли постраждалі, незважаючи на пережиті страшні події починають захищати, ставиться із розумінням до своїх убивць, тобто відбувається ідентифікація жертви з агресором. Саме так можна трактувати прихильність до радянської влади у частини людей, які постраждали від неї, які зрусифікувалися і відмовилися від власного «я».

Психологи виділяють кілька етапів динаміки опрацювання історичної психотравми: 1) стадія шоку, 2) заперечення, 3) усвідомлення, 4) відновлення [1].

Сьогодні українське суспільство переходить від психологічного заперечення до усвідомлення і прийняття своєї історії і себе самої. Без етапу усвідомлення проблеми неможливий наступний етап роботи – відновлення, через корекцію поведінки, звичок. Психологи наголошують, що необхідно проговорювати психологічні наслідки Голодомору, бо це зменшує депресивний стан суспільства, відбувається відділення себе від проблеми.

Отже, Голодомор 1932-1933 рр. в Україні – це історична, колективна психотравма українського народу, яку ми сьогодні зцілюємо. Подолання наслідків Голодомору - це завдання для сучасних українців-батьків, життя яких так чи інакше є зразком для нащадків.

Список використаних джерел:

1. Найдьонова Л. А. *Історична травма спільноти: як нащадкам пам'ятати трагічне? Практична психологія та соціальна робота.* 2012. № 2. С. 48-55.
2. *Особливості переживання депривації під час голодоморів в Україні. Голодомор 1932–1933 років в Україні : визнання світовою громадськістю голодоморів в Україні як геноциду українського народу : матеріали VI Міжнар. наук. конф., (Київ, 30 листоп. 2007 р.).* К. : МАУП, 2008. С. 48–59.
3. Горностай П. *Современная Украина в свете исторических травм.* URL: <http://gorn.kiev.ua/publ91.htm>
4. Наумець І. *Якими є психологічні наслідки Голодомору в повсякденному житті українців.* URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/07/31/225607/>

5. Bezo, Brent, and Stefania Maggi. *The Intergenerational Impact of the Holodomor Genocide on Gender Roles, Expectations and Performance: The Ukrainian Experience*. *Annals of Psychiatry and Mental Health*, vol.3, no 3, 2015, pp. 1-4.

6. Рева І. Р. *По той бік себе: соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій: Науково-популярне видання*. К.: К.І.С., 2019. 272 с.

ВАЛУЄВСЬКИЙ ЦИРКУЛЯР 1863 ЯК ІНСТРУМЕНТ НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Колядич О. І.,

кандидат економічних наук, доцент,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»,

e-mail: a_kolyadich@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-5263>

Мазур С. Д.,

студентка, Національний Університет Києво-Могильнська Академія,

email: svitlana.mazur@ukma.edu.ua

Тези присвячено проблемі руйнування української нації шляхом винищення та виродження української мови за часів існування Російської імперії.

Значну частину свого існування Україна не була цілісною державою: її землі постійно перебували у складі інших країн, переходячи від одної до іншої внаслідок перекроювання державами карти Європи шляхом захоплень, війн чи дипломатичних заключень. Це значною мірою відобразилось на усіх можливих сферах життя: економічній, соціальній, політичній, духовній і культурній.

Мова – один із стовпів незалежності нації. Без мови людина забуває власне коріння та стає безвольною. Саме тому протягом століть українську мову винищували всіма можливими способами: забороняли на законодавчому рівні чи застосовували методи залякування та терору. Жодна мова не зазнала такого нищівного впливу, як українська. В історії дуже мало випадків, коли табу на вживання рідної мови продовжується сотні років і відображається у низці документів.

Влада держав, до складу яких входили різні частини сучасної України впродовж її існування, розуміла що заборона мови призведе до розчинення свідомості української нації, до виродження, втрати її самобутніх рис, а згодом – втрати самобутності загалом. Адже простіше зробити раба з того, хто не має власної свідомості.

Важливе місце у винищенні української мови посідає Росія. Саме в її складі досить велика частина України входила впродовж багатьох років у минулому, що дозволило їй значно вплинути на майбутнє нашої держави. Особливо негативну роль відіграв один із царських указів ХІХ століття – Валуєвський циркуляр (1863 р.) – секретний указ тодішнього міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валуєва, головною метою якого було перешкодити масовому поширенню українського національного руху та патріотичних ідей інтелігенції серед населення.

Руйнівний вплив Валуєвського циркуляру на розвиток та становлення української незалежної української нації та культури було визнано давно. Ще у «Забороні українства» (1930 р.) історик Федір Савченко зазначив: «Емський указ ні в якому разі неможливо у недопустимо відривати від Валуєвського, бо своєю суттю, своєю ідеєю він був досить скромним повторенням

Валуєвського...», що ще раз підтверджує нищівні наслідки Валуєвського циркуляру. [1]

Історики по-різному визначають причини та привід появи на світ даного акту. Наприклад, В. Борисенко ключовим каталізатором появи документа вважає січневе польське повстання 1963-1964 років, в якому поляків, білорусів і литовців підтримала частина українців. Ця теорія є однією з тих, що вважаються найбільш правильними і вивчаються у курсі історії.

Таку думку досить легко довести не тільки за допомогою аналізу політичної ситуації тих часів, але вона висловлена і в самому документі: «Явление это тем более прискорбно и заслуживает внимания, что оно совпадает с политическими замыслами поляков, и едва ли не им обязано своим происхождением, судя по рукописям, поступавшим в цензуру, и по тому, что большая часть малороссийских сочинений действительно поступает от поляков». На думку В. Борисенка, внаслідок оприлюднення Валуєвського циркуляру, в Україні пішов на спад громадський рух, а згодом – зовсім припинився у 60-х роках, що пригальмувало просвітлення української нації та її культурний розвиток майже на 10 років, доки вони не почали відновлюватись і не з'явилась «Стара громада». [2]

Ще один історичний діяч В. Сарбей зазначає, що Валуєвський циркуляр – це реакція влади на вихід українського перекладу Євангелія, котрий було визначено як потенційну загрозу. Також він зазначає, що влада боялась проникнення «українофільських поглядів» у шкільну. На думку вченого, це також було однією з причин появи Валуєвського циркуляру, а згодом і Емського указу, які, як він зауважив: «чітко визначили напрямок освітньої політики російського царизму в Україні: не допустити українську мову в школу» [3].

Варто згадати Я. Грицака, що звертає увагу на специфіку заборони українського книгодрукування, адже було суворо заборонено видання українською мовою видання саме навчальних і призначених для широкого кола читачів книг: на педагогічну, церковну, наукову літературу та підручники українською мовою було накладено табу, хоча фактично на художню літературу акт вплинув теж – в межах Російської імперії українські книги були заборонені. Влада боялась, що в суспільстві з'являться погляди, що розходяться з її ідеологією. Прослідковується іронія в тому, що навіть сьогодні Росія контролює громадян за допомогою майстерного управління потоками інформації. Можна дійти висновків, що така реакція влади була спробою пригальмувати український рух, доки він не перетворився такого собі хобі для ентузіастів на більш глобальне явище, що могло б стати реальною загрозою для територіальної цілісності Російської імперії та крахом її планів на українські землі, як трудовий та сировинний ресурс. [4]

Детально аналізує причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю громади та появою Валуєвського циркуляру доктор історичних наук О. Реєнт: «Активізація у легальних формах українофільського руху у Російській імперії на початку доби Великих реформ разом із започаткуванням доволі гострих публічних дискусій щодо українсько-російських, українсько-польських та українсько-

єврейських взаємин у пресі підштовхнули центральну владу та місцеву адміністрацію до вироблення своєї позиції щодо нього. Особливе занепокоєння спочатку викликали не так самі по собі літературні україномовні експериментування українофілів, як їх намагання створити систему освіти для простого народу на народній мові, що в умовах загострення ситуації під час звільнення багатомільйонної маси селян від кріпацтва породжувало очікування соціальних катаклізмів та страхи, що створена українофілами мережа недільних шкіл для народу може бути використана як засіб пропаганди».

Тобто влада боялась того, що люди почнуть усвідомлювати всю важкість власної долі, гніт Російської імперії, що в народі з'явиться голос, і він повстане. Підтвердженням є лист міністра внутрішніх справ П. Валуєва до міністра народної освіти О. В. Головіна про заборону видань українською мовою, спричинену небезпекою масового поширення українофілами «політичних задумів»: «В последнее время вопрос о малороссийской литературе получил иной характер вследствие обстоятельств чисто политических, не имеющих никакого отношения в интересам собственно литературным. Прежние произведения на малороссийском языке имели ввиду лишь образованные классы Южной России, ныне же приверженцы малороссийской народности обратили свои виды на массу непросвещенную, и те из них, которые стремятся к осуществлению своих политических замыслов, принялись, под предлогом распространения грамотности и просвещения, за издание книг про для первоначального чтения, букварей, грамматик, географий и т. п.»

Також історик підкреслює, що Валуєвський циркуляр «відкрив собою цілу епоху репресивних заходів російської імперської влади щодо українського руху на етапі його модернізації, ставши певним виразним символом такої її політики». [5]

Деякі історики прямо наголошують на системному характері Валуєвського циркуляру, який мав стати лише частини політики Російської імперії щодо українських земель. А. Капеллер підкреслює, що можливе відокремлення українців із нашою стратегічно й економічно важливою територією, могло нанести шкоду російській економіці та нації.

Не можна стверджувати, що Валуєвський циркуляр існував би без вищезгаданих обставин (культурний рух та повстання), адже з повстанням він був пов'язаний лише опосередковано. Проте в будь-якому випадку імперська влада зробила б усе можливе задля того, щоб подавити українську націю, асимілювати українців, на що, по суті, і був націлений Валуєвський циркуляр.

Щодо наслідків даного документу, то вони були досить нищівними. Через повну заборону на друк та поширення літератури українською мовою рівень освіченості населення впав ще нижче. В. Сарбей писав: «На кінець XIX ст. неписьменність населення була в Україні масовим явищем. За офіційними даними перепису 1897 р. по Російській імперії, в губерніях України на кожних 100 чоловік налічувалося від 72 до 85 неписьменних». Тоді як активна діяльність громад могла виправити цю ситуацію і спричинити культурну революцію, а згодом – і національну. [3]

Українська мова фактично була поза законом. Складається така думка, що Валуєвський циркуляр був лише першою сходинкою до того, щоб стерти українську націю з історії. Адже легше довести те, що не було ніякої української нації, якщо не буде джерел – писемних доказів існування мови, культури, історії. І таким чином, якби не діяльність культурних організацій, наступні покоління вже не ідентифікували б себе як українці.

Валуєвський циркуляр завдав руйнівної шкоди українському національному та культурному рухові. Діяльність організацій призупинилась майже на 10 довгих років. Книги українською мовою майже не друкувались, хоча діячі культури вдавались до хитрощів і друкували книги поза Україною, а вже потім ввозили їх у Російську імперію, за наступні 5 років вийшло всього 25 книги, що неймовірно мало: для порівняння, з 1860 по 1863 рік світ побачило 114 книжок. Пізніше, у 1876 р., було видано Емський указ, який забороняв не лише видання, а й ввезення літератури українською мовою, що ще більше погіршило ситуацію, хоча і після циркуляру занепадали недільні школи, частина громадівців була заслана в північні губернії Росії.

Отже, що Валуєвський циркуляр був невдалою спробою Російської імперії придушити українську націю, вдало прихованою за острахом повстання. Не можна недооцінювати шкоди, якої цей документ завдав українській мові, культурі, самобутності.

Список використаних джерел:

1. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. – Харків-К., 1930.
2. Борисенко В.Й. Курс української історії: З найдавніших часів до XX століття: Навч. посібник. – К., 1996.
3. Сарбей В.Г. Національне відродження України. – К., 1999.
4. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX століття. – К., 2000.
5. Український національний рух у Російській імперії та політика державної влади з "українського питання" у модерну добу / О. П. Реєнт // Інтелігенція і влада. Серія : Історія. - 2012. - Вип. 25. - С. 83-124. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2012_25_11

НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Гофман М. О.,

*кандидат економічних наук, доцент,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна,*

e-mail: MiroslavaG@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3977-7584>

Малофієнко А. В.,

студентка, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: MalofiienkoAV@krok.edu.ua

Тези присвячено причинам нищення української церкви під час перебування українських земель у складі російської імперії. Аналізовано наслідки цього нищення з огляду на культурний розвиток, моральний та психологічний стан суспільства.

За часів перебування України в складі Російської імперії, яка всіляко перешкоджала усьому національному, зокрема, і використанню української мови, до 1917 року українське православ'я було у складі Російської православної церкви. Воно офіційно не мало власного національного обличчя, хоч справляло постійний культурологічний вплив на Росію. За вимогою Київського та інших єпархіальних з'їздів, що відбулися на початку 1917 року, помісний собор Російської православної церкви 1917-1918 років надав Українській православній церкві автономію з правом відправлення богослужінь рідною мовою.

З оголошенням в 1917 році Центральною Радою автономії, а потім і державної незалежності України, виявляються дві церковні тенденції:

за автономію у складі Російської православної церкви;

за повну автокефалію.

Автономна церква - канонічне об'єднання православних єпархій за територіальною ознакою, яке має власного предстоятеля(як правило архієпископа або митрополита) та обмежене внутрішнє самоврядування. Автокефальна церква - самостійна помісна церква, адміністративно повністю незалежна від інших православних помісних церков, але єдина з ними в віровченні і перебуває з ними в літургійному спілкуванні.

З 1 січня 1919 року автокефалісти, яких підтримував уряд України, на чолі з протоієреями Василем Липківським, Нестором Шараївським і іншими почали активну організацію автокефальної церкви України.

Після бурхливих політичних подій восени 1919 року: створення таборів примусової праці, заборонено самовільний перехід радянських службовців із однієї установи в іншу, запровадження продрозкладки(відповідно до неї кожна губернія мусила здати державі «лишки» зерна та інших продуктів),створення колгоспів, антибільшовицьких повстань, а також заборони на служіння всього автокефального духівництва, яку наклав місцеблюститель київського митрополичного престолу єпископ Назарій (Блінов). Всеукраїнська православна

церковна рада 5 травня 1920 року прийняла послання, що оголошувало православну церкву України автокефальною, незалежною й соборноправною, тобто керованою соборно, а всіх єпископів називала фарисеями.

Незабаром собор представників київських парафій, що зібрався в травні 1921 року, затвердив українську богослужбову мову, допустив одружений єпископат і друге - шлюбне біле нижче духівництво. Собор висловлював подяку Радянській владі за закон про відділення церкви від держави й таврував ганьбою єпископів Києва, як чорносотенців, оголошуючи їх усунутими від своїх кафедр. Чорносотенці - низка російських монархічних і ультра-націоналістичних організацій, що виникли після революції 1905 року в Російській імперії.

Чорносотенці відстоювали самодержавство, всеросійську національну концепцію невизнання українців і білорусів як окремих народів і неподільність Російської імперії, поборювали демократичні і соціальні реформи та конституціоналізм) [4].

Подібні радикальні заяви пролунали у відповідь на лютневе 1921 року рішення єпископської ради України про відлучення від сану автокефального духівництва й відлучення мирян, що за ним пішли. Розкол, таким чином, поглиблювався.

Після собору 1921 року почалося бурхливе зростання автокефальної церкви, насамперед на території Східної України. Багато храмів, часто за допомогою комсомольських активістів, передавалися від канонічної ієрархії - прихильникам Василя Липківського. Нерідко ця передача супроводжувалася збройними сутичками, що відбувалися під гаслами знаходження свободи віри, але з 1922 року радянська влада почала більше підтримувати обновленську, ніж автокефальну церкву України. Почалися арешти автокефалістів.

До кінця 20-х років почалося планомірне знищення всіх релігійних течій, і в тому числі атокефалістів [6]. Починаючи з 1926 року Василя Липківського кілька разів брали під варту й у жовтні 1927 року насильно відсторонили від служіння.

У зв'язку з тим, що більшовики були атеїстами вони не допускали ніякої думки про існування Бога, вважали, що релігія є опіумом для народу і тільки заважає в реалізації «мага ідеї» - здійснення всесвітньої пролетарської революції.

Після розгрому Українських військ, подавлення селянських повстань і встановлення більшовицької влади почалося нищення православ'я в Україні. Кінець 1920 - х - початок 1930 - рр. закривають повсюди церкви. Скидають на землю дзвони і - страшно й подумати! - святі хрести.

Виганяють пастирів із сіл та міст. Майструють із соломи, з ганчір'я опудала апостолів і з бісівськими піснями під нечестивий галас носять по вулицях на релігійні свята, а тоді обливають гасом і спалюють. А потім описують все це в газетах, закликаючи й інших зрікатися святої віри, глумитися з неї. Виконавцями всього цього була тогочасна влада, що спонукає комсомольців, задурманених людей нижчити все, що пов'язане з православ'ям [3].

Наприкінці січня 1930 року було організовано позачергове скликання Української автокефальної православної церкви, на якому було прийнято рішення про її «само-ліквідацію».

Особливо жорстокі репресії звалилися на атокефалістів, які обвинувачувалися в контрреволюційній діяльності. Ці жорстокі репресії почали відбуватися після гучного процесу над політичною організацією «Сілка звільнення України», на цьому процесі було багато керівників Української автокефальної церкви. Сілка звільнення України- політична організація, утворена 4 серпня 1914 у Львові емігрантами з Росії. На чолі організації стояла президія у складі А.Жука, В.Дорошенка, О.Скорописа-Йолтуховського й М.Меленевського. Представники цієї організації вважали себе репрезентантами інтересів українського народу й намагалися використати війну австро-німецького блоку проти Росії для завоювання самостійності України, яка мала стати конституційною монархією з демократичним внутрішнім устроєм, однопалатною системою законодавства, мовними й релігійними свободами для всіх національностей і самостійною українською церквою.) [4].

Відомо, що протягом з 1929-го по 1938 років близько 2400 священиків були арештовані й понад 21 тисячі осіб, пов'язаних з Українською Автокефальною Православною Церквою, загинули в таборах.

Неоголошена війна більшовицької держави з церквою виявилася в постійному переслідуванні духовенства, репресіях і навіть фізичному винищенні непокірних. Нині точних даних щодо кількості духовенства та вірян, притягнених у 1920-ті роки до кримінальної відповідальності бракує. За різними оцінками, ця цифра варіюється від 700 до 8000 осіб. Певне уявлення про розмах репресій проти духовенства та вірян дають окремі документи. Так, на Полтавщині лише за жовтень - грудень 1938 рік Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВ) заарештував 285 осіб «церковників та сектантів». Треба додати сюди й 361 вихідця з духовного стану. Не менш вражають наслідки боротьби з «контрреволюцією» духовенства Полтавської області. Тоді заарештували 142 особи. Однак і на цьому репресії проти духовенства не припинилися [8].

Антирелігійна пропаганда продовжилася виходом 30 червня 1928 року резолюції Центрального комітету Комуністичної партії більшовиків в Україні «Про релігійний рух і антирелігійну пропаганду». Проте остаточно система антирелігійного законодавства в Україні склалася після набуття чинності Постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) від 8 квітня 1929 р. «Про релігійні об'єднання». Згідно з нею, релігійним громадам дозволялося лише «відправлення культів» у храмах та молитовних будинках, а просвітництво і добротність категорично заборонялися. Духовенство з того часу позбавлялося права участі у господарських і фінансових справах громади. Набуття релігійних знань, дозволене Декретом 1918 р. про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, тепер могло існувати тільки як право батьків навчати своїх дітей [5].

В Москві було утворене Товариство друзів газети «Безбожник» у 1924 році. Для об'єднання всієї антирелігійної пропаганди під загальним партійним керівництвом відбувся перший з'їзд безбожників 1925 року, який ухвалив створення єдиного всесоюзного антирелігійного творства «Спілка войовничих безбожників», очолив його Омелян Ярославський. Робота товариства заключалася в виданні газети «Безбожник» і часопис з такою же назвою, також ним було засновано антирелігійні музеї і організовувались атеїстичні семінари. Окрім того, виходили журнали «Антирелигиозник», «Воинствующий атеизм», «Юные безбожники». При Спілці войовничих безбожників діяли спеціальні курси для підготовки пропагандистів наукового атеїзму.

Другий з'їзд Спілки войовничих безбожників проголосив, що однією з найголовніших умов наступу соціалізму та одним з найважливіших напрямків класової боротьби є боротьба з релігією. До речі, ще за рік до цього, в січні 1928 р. набув чинності Адміністративний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки, який серед інших містив розділ «Правила про культу» [8].

Більшовицьким урядом України 19.01.1919 був ухвалений декрет про відокремлення церкви від держави та школи від церкви. Одним із ключових положень була «свобода совісті», що полягала у відокремленні церкви від держави та зменшенні її впливу на освіту (згодом і зникнення релігії як такої).

З прийняттям Адміністративного кодексу УССР 1927 р., декрет уряду про свободу совісті втратив силу.

Антирелігійна кампанія в Україні, що набрала нових обертів у 1928–1929 роках., була тісно пов'язана з руйнуванням українського села та з розкуркуленням. Радянська влада розглядала закриття церкви, переслідування духовенства та вірян як невід'ємну частину побудови соціалізму на селі. При цьому малося на меті й інше завдання - зруйнувати в особі селянства основну соціальну базу православ'я.

В Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України збереглися документи, які вказують на те, що секретаріат Всеукраїнського центрального виконавчого комітету зобов'язав виконкоми «найшвидше колишні осередки дурману перетворити в будинки пролетарської культури та розваги». «В разі, коли спішно пристосувати для різних громадських потреб закриті храми було неможливо, їх пропонували негайно розібрати» [5]. Проте старші люди не пускали дітей і внуків на танці й атеїстичні лекції до споруди, яка для них та їхніх предків була святим місцем, де вони молилися, а не розважалися й богохульствували. З цього можна зробити висновок, що ставлення до клубів, влаштованих у церквах або збудованих із матеріалу сакральних споруд, було негативним.

На середину 1930-х рр. духовенство, як соціальна верства, практично зникло.

Наприклад, під час Голодомору 1933 року закрили церкву в селі Жубровичі Олевського району Житомирської області «Батюшку і старосту посадили. Батюшка пропав, а староста Філімончук Андрій Захарович після

війни повернувся, пожив рік і помер» [8], «Батюшку Ефима Вікторовського із села Білокоровичі забрали у 1934 році, помер у Житомирській тюрмі» [8].

Повна ліквідація Української православної церкви розпочалась у травні 1936 року, коли заарештували митрополита Івана Павловського й тих єпископів і священників, які діяли в окремих парафіях - Юрія Міхновського, Володимира Самборського, Олександра Червінського, Конона Бея та ін. Наступною стала хвиля арештів тих, хто наприкінці 1920-х років зрікся священства через радянську пропаганду атеїзму й пішов працювати до державних закладів та установ. Упродовж 1937–1939 років було поставлено останню крапку в існуванні Української Автокефальної Православної Церкви [8].

Прийняття сталінської конституції було розминкою перед «рішучим» наступом на церкву. Політбюро Центрального комітету Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків) 31 липня 1937 року затвердило наказ № 00447 від 30 липня наркома внутрішніх справ М. Єжова. Цей документ вимагав засуджувати колишніх куркулів, карних злочинців, представників релігійних об'єднань, колишніх діячів доби царату до ув'язнення в табори й тюрми, або до смертної кари. На підставі цього та інших наказів 1937 р. розпочалися масові репресії проти духовенства та вірян.

Масове закриття церкви спонукало духовенство до новацій, зокрема «пересувного» обслуговування релігійних потреб вірян. За даними антирелігійного журналу «Перевізник», така практика поширилась уже в 1930–1931 рр. «Попи на куркульських конях і підводах їздять із села в село. На підводі ящик, у якому складено богослужбне причандалля. У кожному селі піп має декілька своїх опорних пунктів - це родини куркулів або їх родичів» [8].

Ставлення різних прошарків суспільства до політики атеїзму було різним, що спростовує радянську пропагандистську тезу про одностайну підтримку політики більшовиків та комуністів.

Розвиток пияцтва та бездуховності в суспільстві також спонукав до збереження віри й прихильності до церкви. За спостереженням людей похилого віку, що мешкали на Поліссі, «як церкви порозкидали, то їх місце зайняли бутилка, безвладдя, неповага до всіх і всього» [8]. Тому не дивно, що в 1920-х - 1930-х роках церква в Україні «стає місцем, куда можна було ховатись зі своїми скорботами, виливати свою нудьгу, свої жалі перед Голгофою, де можна набиратися сили й енергії для нової завзятішої і ще важчої боротьби за волю, за добробут, за щастя рідного краю» [8]. Вона була однією з перешкод спроби зруйнувати історичні й культурні традиції українського народу і його духовність. Особливо яскраво ці настрої виявлялися на селі.

Більшовики, занепокоєні протидією українського селянства, невдачами здійснення своїх планів на початку 1920-х рр. щодо викорінення релігії та релігійних організацій, вдаються до геноциду, сподіваючись, що живі, приголомшені цією бідою, не будуть чинити опору, серед них буде легше знайти виконавців руйнування святинь, нав'язати ідеологію казарменного соціалізму та тоталітарної системи. У результаті цього замислу мільйони людей були виморені голодом, святині – знищені; вдалося розірвати спадковість передачі із покоління в покоління основ народної релігійності і виключити в

майбутньому повернення людей до своєї Церкви. Внаслідок нав'язання атеїстичних пріоритетів духовного розвитку суспільства, його складових, вдалося сформуванати прийдешнє покоління советіків, які швидко русифікують і колонізують Україну.

Таким чином, протягом 1920 – 1930-х роках ідея побудови атеїстичного суспільства в СРСР, навіть незважаючи на певні успіхи, закінчилась невдачею. Не розуміючи духовної сутності та історичних традицій українського народу і розглядаючи релігію як атавізм минулого, а церкву як знаряддя експлуатації трудящих, більшовики хотіли силоміць ізолювати народ від шкідливого впливу віри.

Відомо, що знамениту церкву Воздвиження в селі Ступище розкидали під час голодомору за 150 рублів в оплату за цю злочинну роботу [7].

Після звільнення західних областей України від фашистських загарбників на цій території точилась кровопролитна боротьба з більшовизмом, що його населення краю сповна відчуло на собі безпосередньо у перші дні «визволення» 1939 року і більше не захотіло перебувати у полоні страху і масових винищень апаратом НКВС. Метою цієї боротьби є відродження незалежної соборної держави; особливе ж місце у національно-визвольних змаганнях українського народу належало саме Українській греко-католицькій церкві, яка виступала виразником їх інтересів та духовним натхненником.

Відомство Берії, використовуючи середньовічні методи боротьби, фізично винищувало народніх месників, примусово виселяло сотнями тисяч цивільне населення з рідних місць у глибинні райони імперії. Але ніщо не могло зламати волелюбних людей. І тоді прийняли рішення завдати смертельного удару, спрямованого на знищення душі народу, якою для українців завжди була Церква, яка не побоялась тортур і не скорилась, а докладала зусиль, прагнучи нормалізувати стосунки з радянською владою, щоб запобігти кровопролиттю.

Посилаючись на те, що Західна Україна більше 300 років живе дещо відмінним життям від Східної України та що внаслідок цього у неї відмінні звичаї, відмінне економічне життя, культура та релігія, митрополит Андрій Шептицький заявив, що «потрібно перемену робити обережно» [1].

Попри всі відчайдушні та жорстокі спроби розправитись із релігією, перепис населення 1937 року показав, що 1/3 городян і 2/3 селян залишилися побожними. Матеріали перепису та визнання невдачі кампанії не публікувалися до 1990-х років. Не дивлячись на сурові заборони, та жахливі події 1930-1945 років, Україна все ще наповнена людьми, які не побоялись тортур і не скорились, а докладали зусиль, прагнучи нормалізувати стосунки з радянською владою, щоб запобігти кровопролиттю. Донині Церква служить людям місцем, де можна набратися сил та енергії для щоденних справ.

Список використаних джерел:

1. Білас І. Г Трагедія церкви. / І. Г. Білас // Патріярхат. Греко-католицьке аналітичне видання. – 1993. № 5 (269). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/trahediya-tserkvy/>
2. Витяг із Адміністративного кодексу УСРР стосовно правил про культу 1927 р., ф.2, оп.8, спр. 8103 , арк. 196-200. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://lostart.org.ua/en/docs/885.html>

3. Дімаров А. А. *І будуть люди.* / А. А. Дімаров. - К: Дніпро, 1977. - 314 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://coollib.com/b/510336-anatoliy-andriyovich-dimarov-i-budut-lyudi>
4. **КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.** [Методична розробка для організації самостійної роботи студентів] / Укл. Потіха О.Б. – Тернопіль, 2018. – 46 с.
5. *Політична історія України ХХ століття: [Підручник для студентів вищих навчальних закладів].* / А. І. Кудряченко, Г.І. Калінічева, А.А. Костиця. - К.: МАУП, 2006. - 969 с.
6. Санніков С. В. *Популярна історія християнства. Двадцять століть у дорозі* / С. В. Санніков. - К.: Самміт-Книга, 2012. - 480с.
7. Тарас Я.М. *Руйнування Української церкви – складова голодоморної стратегії* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/zlocininkvd/rujnuvannaukraienskoiecerkviskladovagolodomornoiestrategiiavtortarasaroslav>
8. Шевчук Т.В. *Антирелігійна політика радянської влади в Україні у 20–30-ті рр. ХХ ст.* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/39_10_Shevchuk.pdf

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА ЯК ВИДАТНА СТОРІНКА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Ковальчук Ю. П.,

*викладач Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу,
Західно-Українського Національного Університету,*

e-mail: ju.kovalchuk@wunu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1735-9901>

Мартинюк М. В.,

студент, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Західно-Українського Національного Університету

e-mail: maks.maks008@ukr.net

У тезах розглянуто передісторію, перебіг і наслідки Чортківської офензиви - найуспішнішої операції Української Галицької Армії (УГА). Охарактеризовано маловідому для українців, замовчувану імперськими істориками наступальну військову операцію УГА, здійснену в період з 7 по 28 червня 1919 р.

Чортківська офензива- історична назва наступальної військової операції Української Галицької Армії, здійсненої в період з 7 по 28 червня 1919 року. Вона була однією з найвизначніших наступальних операцій, що здійснила Галицька армія під час польсько-української війни в Галичині 1918-1919 рр. Близько 25 тисяч українських солдатів і офіцерів примусили відступити по всій лінії фронту 40-тисячну польську армію, добре озброєну і підсилена французами.

Українсько-польська війна від самого початку розгорталася у несприятливих для ЗУНР зовнішньополітичних і внутрішніх обставинах. Країни Заходу, насамперед Франція, не підтримали державотворчих зусиль українців. Вони вбачали у Польщі надійного союзника у боротьбі проти більшовицької експансії та відновлення німецького реваншизму і тому підтримали територіальні домагання Польщі на сході. 13 листопада 1918 р. Українська Національна Рада ЗУНР видала закон про загальну військову службу громадян Західно-Української Народної Республіки [1, с. 573].

У лютому 1919 року командування Галицької армії розробило і успішно розпочало Вовчухівську операцію. Унаслідок наступу українських частин практично завершилося оточення Львова. Проте на вимогу Найвищої ради країн Атланти просування частин ГА було зупинено. Після безплідних переговорів із союзницькою місією на солі з генералом Бартелемі, яка висунула неприйнятні для української сторони умови перемир'я, бойові дії продовжилися. Але час був втрачений і польське командування, підтягнувши стратегічні резерви, зупинило наступ українських підрозділів.

У присвячених Чортківській офензиві дослідженнях подано кілька схем її хронологічного поділу. Дослідник Л. Макарушка [2] виділяє чотири періоди, М. Литвин [3]- три, польський дослідник М. Козловський [2]-два.

Бій за Чортків планувався Начальною командою як локальна операція для прикриття відступу, проте цілком несподівано започаткував широкомасштабний наступ ГА. Ця обставина спонукає виділити Чортківський пролом 7-8 червня як окремих етап.

УГА було затиснуто у невеликий трикутник біля Чорткова на південному сході Галичини (замкнений ріками Збруч та Дністер і лінією Гусятин-Улашківці-Товсте-Устечко). У цей критичний момент після наради (2 червня) у Бучацькому монастирі 9 червня 1919 р. уряд ЗУНР- Державний Секретаріат склав свої повноваження, а УНРада ЗУНР призначила Євгена Петрушевича диктатором ЗУНР. У той самий день командувачем 25-тисячної (за іншими даними- 19 тис. старшин і вояків у бойовому стані і до 50 батарей) Галицької армії був призначений генерал Олександр Греков, який разом із групою старшин підготував план наступальної операції у напрямку Чортків-Львів.

У період з 7 по 28 червня 1919 р., з метою розгрому угруповань противника у районі м. Чорткова та визволення всієї території ЗОУНР Українська Галицька армія провела Чортківський контрнаступ. Не дивлячись на меншу чисельність, брак озброєння і боєприпасів, українська армія звільнила десятки населених пунктів. Початком Чортківського наступу став бій за Ягільницю 7 червня 1919 р. Увечері 8 червня дві бригади Другого корпусу УГА зайняли м. Чортків, а 15 червня – Тернопіль, чим завершили перший етап операції. 11 червня 1919 р. УГА здобула м. Бучач.

Другий етап наступу УГА, кінцевою метою якого було здобуття Львова, розпочався 20 червня 1919 р. боями за м. Бережани. Розгромивши 21 червня переважаючі сили противника, УГА здобула місто. Розвиваючи початковий успіх, українські війська оволоділи Золочевим – 22 червня, Рогатином і Бурштином – 23 червня, Бородами – 24 червня, Ожидовом, Белзом – 25 червня. УГА змусила поляків відступити, аж на лінію Броди – Гологори – Перемишляни – Букачівці. Успіхи Галицької армії викликали величезне патріотичне піднесення у Галичині. До діючих частин Галицької армії зголосилися понад 90 тис. добровольців, але через брак зброї було прийнято тільки 15 тис. чоловік. Під час Чортківського наступу частини УГА відчували постійну нестачу зброї, боєприпасів та військового спорядження. Охоплене панікою, польське командування почало поспішно стягувати в район на північний схід від Львова всі наявні резерви.

УГА, перебуваючи в безвихідному трикутнику ворогів, здеморалізована невдачею, голодна, майже голіруч, при мінімальних засобах озброєння кинулася на противника. Але добре озброєний противник почав чинити чимраз сильніший опір, а потім перейшов у контрнаступ, таким чином відтіснивши УГА. Саме з цією проблемою пов'язують невдачу Чортківської офензиви (Якщо на початку червня у пересічного стрільця налічувалося 100 набоїв, під час битви за Бережани-20, то на початку липня на кожну гвинтівку Манліхера у ГА припадало менше 24 набоїв) [4].

Невдача Чортківської офензиви поставила перед командуванням УГА питання : «Що робити далі?». 8 липня 1919 р. до Борщева, де тоді перебував Є. Петрушевич, прибув С. Петлюра. На цій зустрічі, враховуючи складність

ситуації, було прийнято рішення про перехід УГА та уряду ЗУНР на Східну Україну. 16-18 липня УГА (чисельністю 40-45 тис. стрільців) перейшла Збруч і в Кам'янці-Подільському об'єдналася з армією УНР.

Чортківська офензива була останньою спробою змінити результат українсько-польської війни 1918-1919 рр. Зважаючи, як коливалося співвідношення сил сторін упродовж цього конфлікту, спроба виявилася запізнілою. Чортківська офензива стала найкращою операцією Української Галицької Армії під час українсько-польської війни 1918–1919 рр.

Список використаних джерел:

1. Рубльов О. Чортківська операція Української Галицької Армії 1919. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.: Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2013. Т. 10 : Т – Я. С. 573.
2. Дедик О. Г. Чортківська офензива. Львів: Астролябія, 2015. 232 с.
3. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів, 1998. С. 374-380.
4. Карпинець І. Пролом під Чортковом. Галичина: військова історія 1914–1921 рр. Львів, 2005. 376 с.

ЕКОНОМІКА ГАЛИЧИНИ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Чекаловська Г. З.,

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету
e-mail: h.chekalovska@wuni.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1201-574X>

Марцинів Х. В.,

студентка, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету
e-mail: marcinivhristina@gmail.com

У тезах розглядається економічне становище Галичини у складі Австро-Угорщини: вкрай важке становище населення краю, занепад торгівлі, промисловості, сільського господарства. Висвітлено основні риси економічного розвитку Галичини кін. XIX поч. XIX ст.

Наприкінці XVIII ст. внаслідок трьох поділів Польщі західноукраїнські землі площею понад 60 тис. кв. км з населенням 2,5 млн. осіб (у тому числі 2 млн. українців) стали колонією Австрійської імперії. 1867 року, австрійська Габсбурзька монархія трансформувалася у двоєдину державу – Австро-Угорщину, до складу якої увійшли Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття, які до останніх днів її існування залишалися найбільш відсталими в економічній площині територіями з найнижчим рівнем життя населення.

У 50-60-х рр. XIX ст. Галичина, зберігала досить давній, аграрний характер економіки. Уряд Австро-Угорщини не вживав ніяких заходів для розвитку промисловості на галицьких землях. Уряд не надавав підприємцям податкові пільги, якими користувалися в західних провінціях.

Дешеві фабричні товари витісняли з ринку місцеві вироби [1]. Галицькі землі привертала все більшу увагу австро-угорських підприємців не тільки як ринок збуту товарів, а в першу чергу як джерело дешевої сировини. Почали розвиватися нафтодобувна та лісозаготівельна галузі промисловості. Борислав (так звана Галицька Каліфорнія) став відомим промисловим центром видобутку та переробки нафти, озокериту та газу не лише Східної Галичини, але й усю Західної Європи. Завдяки мільйонним прибуткам нафтопромисловці проживали у сусідньому Дрогобичі, віддаленому Львові, Відні – столиці Австрійської імперії. Проте, наймані робітники Галицької Каліфорнії, перебуваючи у вкрай жахливих соціально-економічних і побутових умовах, не могли протестувати та організовувати робітничі страйки [2, с. 42].

У Галичині мешканці міст склали 10% від усього населення. Українці у складі міського населення склали лише 14-25%. Більшість міських жителів у Галичині були поляками та євреями.

Умови життя на галицьких землях були нестерпними для корінного населення. Смертність сягала 40-48 осіб на 1 тис. серед українців і 28 осіб на 1 тис. серед поляків. [1].

Наприкінці XIX ст. іноземний капітал посилив свої позиції в економіці галицьких земель. Великі фірми забирали у свою власність торгівлю, банки, цілі галузі промисловості. Іноземні власники поглинали ті підприємства, існування яких було їм небажане, не давали можливість створювати ті, діяльність яких суперечила б їх інтересам.

Сільське господарство Галичини розвивалося дуже повільно. В той час, коли більшість селянства постійно страждала від малоземелля, великі земельні масиви були власністю поміщиків,

Мізерні заробітки або й повна їх відсутність, зубожіння більшості населення, нестача землі, пошуки порятунку від голодної смерті, тягар національного гноблення стали вагомими причинами масової трудової еміграції галицьких селян до країн Європи, Північної та Південної Америки. За другу половину XIX ст. Галичину покинуло в пошуках кращої долі понад 140 тис. осіб [1].

Новою проблемою у злиденному житті селянства стало лихварство. Змушені позичати гроші для сплати податків, селяни дуже швидко опинялись у залежності від лихварів, які під приводом сплати боргу і відсотків на нього (в середньому 150-250%) відбирали цілі господарства [3].

Отже, у Галичині на початку XX ст. розвивалася переважно добувна промисловість. Панівне становище в промисловості посіли монополістичні об'єднання. Посилився процес концентрації виробництва. Економічне становище галицьких земель у складі Австро-Угорщини як і раніше залишалося наближеним до колоніального. Галичина була ринком збуту готової продукції з центральних регіонів імперії та залишалася аграрно-сировинним придатком Австро-Угорської імперії.

Список використаних джерел:

1. Західноукраїнські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у другій половині XIX ст. Київ, 2018. URL: <http://ukrtar.su/uk-uh9/1051.html>.
2. Лазарович М.В., Лазарович Н.А. Історія України. Київ. 2012. 438 с.
3. Галик В.М. Соціальна стратифікація населення «Галицької Каліфорнії» у творчій спадщині Івана Франка. Проблеми гуманітарних наук. 2014. Вип. 34. С. 42–52.

ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН.

Кучерук С. С.,

*директор Старокостянтинівського аграрно-промислового ліцею,
викладач ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
член Національної спілки краєзнавців України
e-mail: sergiy-kucheruk@ukr.net*

Маслов С. С.,

*студент, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна
e-mail: MaslovSS@krok.edu.ua*

В тезах здійснена спроба показати зв'язок двох видатних подій в історії боротьби за українську державність – національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. та триваючої нині російсько – української війни – через історію однієї родини м. Старокостянтинова

Боротьба українського народу за українську державу в протистоянні з різними імперіями охоплює століття. Дослідження історії окремих українських родин дає можливість засвідчити спадковість цієї боротьби. Зокрема, така спадковість може бути відстежена у зв'язку з подіями національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. та триваючої російсько-української війни.

Важливим моментом національно-визвольних змагань 2017-2021 рр. став період Гетьманату Скоропадського у 1918 р. Попри всі суперечності цього історичного періоду, не можна заперечувати видатні результати урядування Гетьмана Павла Скоропадського, пов'язані з творенням української держави в таких царинах, як:

- розбудова міжнародних відносин,
- зміцнення українського війська,
- реформування української економіки,
- розвиток української освіти та культури,
- створення Української Академії Наук

Реформування економіки за часів Гетьманату виявилось, зокрема, в жорсткому захисті права приватної власності, в свободі торгівлі, у відчуженні земель великих землевласників за ринковими цінами та наданні можливості користування землею малоземельним хліборобам, у гарантуванні прав робочого класу тощо. [1,2]

Достатньо жорстким було у 2018 р. ставлення українського уряду до набуття українського громадянства та до перебування осіб без такого громадянства на українській території.

Національно-визвольні змагання сто років тому, на жаль, були програні. Чергова спроба творення самостійної Української держави відбулась лише через 70 років – у 1990-х. У XXI ст. боротьба за самостійну українську державу триває.

Позитивні наміри та дії Гетьмана Скоропадського зі зміцнення української державності привертали на його бік тих представників української спільноти, які усвідомлювали цінність власної держави. Представники родини колишнього

багаторічного директора Старокостянтинівського ліцею Чвертняка В.І. були серед тих, хто усвідомлював цю цінність.

Предок згаданої родини – Нарушкевич Іван Петрович – після участі у Першій світовій війні повертається в Україну. У 2018 р. він працює керівником («надзирателем») зведеного евакуаційного шпиталю в м. Полтава. Разом з ним працює й його дружина [3]. Пізніше пан Нарушкевич стає вчителем Ново-Чорторійської школи Любарського району Вінницької області [4].

Через 100 років після національно-визвольної війни 2017-2021 р. сучасні представники родини Чвертняків - Ігор Володимирович та Дмитро Володимирович змушені були захищати Україну в російсько-українській війні. Показово те, що сучасні представники згаданої родини є випускниками Старокостянтинівського ліцею та істориками, за освітою.

Дослідження історії однієї з патріотичних українських родин на тлі загальної української історії дає підстави для таких узагальнень:

- програш у національно-визвольних змаганнях та помилки у творенні власної держави змушують представників різних поколінь українських родин брати участь у нових національно- визвольних змаганнях,

- для того, щоб запобігти такому поверненню до вирішення одних і тих же проблем, ставлення до творення власної української держави українських громадян, розуміння цінності своєї держави має бути зміненим, а саме: стати більш послідовним, відповідальним та професійним,

- свідома українська освітянська інтелігенція стає у найскладніші часи української історії осередком творення самостійної української держави.

Список використаних джерел:

1. Глушко К. та інші *Українська держава – жорсткі уроки*. Павло Скоропадський. Харків, «Клуб сімейного дозвілля», 2018 – 335 с.
2. *Енциклопедія історії України: Т. 9. Прил – С / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2012. - 944 с.: іл.*
3. Довідка з родинного архіву.
4. Довідка з родинного архіву.

УТИСКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ПАНУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА СРСР

Колядич О. І.,

кандидат економічних наук, доцент,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»,

e-mail: a_kolyadich@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-5263>

Мусієнко Є. О.,

студент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»,

e-mail: lisa.musienko@gmail.com

Тези присвячено дослідженню способів та інструментів нищення української церкви на українських землях. Акцентовано наслідки такого ставлення імперської влади до української церкви для української культури та стану суспільства.

Вперше утискання української церкви було помітно наприкінці 17 століття за часів правління Петра 1, а саме у 1687 році була висунута вимога українській церкві про подальше приєднання до московської.

З цього часу в Україні впроваджують невідомі їй, але типові для Московського царства, публічні покарання священників, хабарництво і доносительство, жорстокі покарання дітей. Наслідком цієї деморалізації, разом з політикою зросійщення і зневаги до рідної мови, стало стрімке падіння усвідомленої релігійності в Україні - цей процес чим далі заглиблювався, позбавляючи побожну Україну гідних пастирів і пастви.

Вже у 1720 році Петро 1 видав наказ про переведення церковних книг написаних українською на російську для того, щоб "дабы ... особливого наречия в оных не было"^[1]. З цього періоду і почалося обмосковлення українських церковних книг.

У 1731 році, коли при владі вже Анна Іоанівна, був заповаджений указ про вилучення книг української печаті з церков для того, щоб "науки вводити на собственном российском языке"^[2].

За часів правління Катерини 2 українські церкви почали повністю позбавляти автономії. Синод заборонив вживати титул "Митрополит Київський, Галицький і Малої Росії", а тільки - "Митрополит Київський і Галицький". Окремі єпархії в Україні переведені в безпосереднє підпорядкування Синоду Руської Церкви. Таким чином, в Україні з'явилася власне Російська Церква, як інструмент колоніальної влади для денационалізації корінного населення України.

Катерина II почала масове впровадження російської мови в українські церкви, вона наказувала проводити служіння виключно російською мовою.

У 80-х роках 18 століття Катерина 2 видає закон про конфіскацію українських земель церкви та монастирів, внаслідок чого на території України було закрито 46 монастирів, які проводили велику культурно-освітню роботу, містили школи і лікарні, допомагали обездоленним.

Цим завдано болючого удару не тільки по культурі й освіті, а й по Церкві, оскільки духовенство цілком втрачало автономію, не могло існувати без допомоги держави, і потрапляло в повну залежність від світської влади. Захисника Церкви святого митрополита Арсенія (Мацієвича) в 1767 році за наказом цариці після важкого наруги таємно замурували в кам'яному мішку Ревельської в'язниці, позбавивши навіть власного імені (його назвали "Андрій Враль").

Далі до влади прийшов Павло 1, який у 1800 році наказав будувати церкви в Україні виключно в московському синодальному стилі і заборонив будувати церкви в стилі козацького барокко. До сьогодні більшість українців не знають особливостей свого національного храмобудування, яке формувалося століттями, відшліфувавши десятки самобутніх національних стилів. Нав'язавши Україні чужі для неї канони краси, наш народ позбавили свого святого наряду, одночасно руйнуючи одну за одною і наші споконвічні богослужбові традиції. І зараз, замість відродження неповторної культури українського храмобудування, в Україні будують сотні церков позбавлених не тільки певного національного стилю, але і будь-якого смаку.

За часів правління Олександра 3 була ведена заборона на промову церковної мови українською, а саме у 1881 році.

Значно раніше за інші регіони на Київщині розпочався наступ карально-репресивних структур на священнослужителів та віруючих Української Автокефальної Православної Церкви. Коли на початку вересня 1929 р. секретний відділ ДПУ повідомив про підготовку до операції щодо нейтралізації УАПЦ «у зв'язку зі зростаючою антирадянською активністю церковників-автокефалістів, а також із ліквідацією контрреволюційної організації Союз визволення України», у Київському та Тульчинському округах операцію частково вже було проведено і заарештовано понад 40 священників та мирян^[3].

Значних утрат у духовній сфері зазнала Київщина внаслідок масових каральних операцій зі знешкодження так званої церковно-сектантської контрреволюції в регіоні. В боротьбі за формування атеїстичного суспільства були ув'язнені та загинули понад 1100 віруючих.

Ідеологічний наступ більшовиків на Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ) у 1920–1930 рр. був зумовлений будівництвом атеїстичної держави та спробою знищити Церкву як єдину в підрадянській Україні інституцію, що втілювала національні прагнення до духовної незалежності від Москви.

«До Вітчизняної війни в Україні залишалось не так багато взагалі церков усіх орієнтацій. В період німецької окупації їх виникло не менше того, скільки було до Жовтневої революції»^[4].

З квітня 1945 року по березень 1946 року відбулася ліквідація Української Греко-Католицької Церкви як носія української національної ідеї та підпорядкування її Російській православній церкві.

Після розпаду СРСР за часів правління Леоніда Кравчука відбулася культивування російської мови у церквах, монастирях та храмах, в найбільших святинях України поширюють агресивно-антиукраїнські листівки, жахаються

всього українського. У 1993 році відбувся протест проти того, що через дії у 1992 році що описані вище – занепало українське видавництво книг, підручників для навчання, кіно та театр досягли найнижчої точки свого існування, але процвітали видання що публікували шовіністську літературу, порнографію.

Починаючи з листопада 2005 року у церквах так би мовити - «Української» Православної Церкви Московського Патріархату поширюють сепаратистські листівки; священники, порушуючи Конституцію, навіть в день виборів агітують паству голосувати за проросійського кандидата. У народі УПЦ МП отримує назву ФСБ МП (Федеральна Служба Безпеки Московського Патріархату).

Отримання 6 січня 2019 року православною церквою України Томосу про автокефалію є великим надбанням не лише Української церкви, а й всього українського народу.

Список використаних джерел:

1. Куземська Г. В. *Нездоланна Україна : Хроніка нищення української Церкви, мови, культури, народу / Ганна Куземська.* — К.: Фенікс, 2014. — 5 с.
2. Ченцов В.В. *Політичні репресії в Радянській Україні...* — С. 275.
3. *Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України (далі — ЦДАМЛМ України), ф. 127, оп. 1, спр. 314, арк. 5.*
4. *Акція руйнування православних церков на Холмиціні і Південному Підляшші.* — <http://www.kholm1938.net/index.html>
5. Мансветов Г. *Как у нас правились церковные книги.* — Москва, 1883.

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Потапенко Д. О.,

кандидат економічних наук, доцент,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: PotapenkoDO@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4401-9243>

Пецух Л. О.,

студентка, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: PetsukhLO@krok.edu.ua

Тези присвячено періоду німецької окупації українських земель під час Другої світової війни й, зокрема, експлуатації економічного потенціалу українських територій в інтересах завойовників

У країнах, які готували війну, військова промисловість ще раніше стала основою економіки. З усіх східних територій, захоплених третім рейхом, найважливішою була Україна з її багатими корисними копалинами, родючими землями, робочою силою. У 1939 р. у загальній вартості валової продукції Німеччини частка військової промисловості становила 80 %. Основну роль у військово-промисловому комплексі відігравало машинобудування, зорієнтоване на виробництво військової техніки та зброї. Військові успіхи Німеччини на початку війни дали можливість використовувати економічний потенціал завойованих країн. Потребу в робочій силі нацисти задовольняли за рахунок примусової праці військовополонених, депортованих з окупованих країн. Попри мілітаризацію, німецька економіка не могла повністю задовольнити потреби фронту. З кінця 1943 р. Німеччина відчула серйозні труднощі в усіх галузях господарства. Порушилися економічні зв'язки, бракувало сировини, палива, людських ресурсів, фінансів.

Окупувавши Україну, гітлерівці встановили на її території режим кривавого терору. Згідно зі своїми цілями вони поділили Україну на окремі адміністративні одиниці. У липні 1941 р. Чернівецька та Ізмаїльська області, захоплені румунськими військами, з дозволу Гітлера були включені до складу Румунії. їй були віддані також землі між Бугом і Дністром, вся Одеська, південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської областей, лівобережні райони Молдавської РСР.

У результаті другої світової війни зазнав серйозних руйнувань механізм міжнародних валютних відносин. Так, уже під час війни розподіл запасів золота в розвинених країнах набув ще більш нерівномірного характеру, ніж у довоєнні роки. Тоді як у США за 4 роки (з 1938 по 1941) запаси золота збільшилися з 14,5 до 22,7 млрд дол., то у Великобританії, навпаки, вони невпинно знижувалися. Крім того, у деяких країнах за роки війни великою мірою зросла державна заборгованість.

Проте ні збільшені під час війни податки, ні зростаючі державні позики не спроможні були ліквідувати дефіцит державних бюджетів воюючих країн. Покриття цього дефіциту потребувало значного збільшення випуску паперових грошей.

Україна стала одним з основних районів СРСР з виробництва зернових і технічних культур, продуктивного тваринництва, її сільське господарство давало третину союзного виробництва зерна і 60 % врожаю цукрових буряків. Наприкінці 30-х — на початку 40-х років значно розширилися посівні площі, поліпшилась їх структура, зросла врожайність сільськогосподарських культур. У 1940 р. урожайність зернових культур становила 12,4 ц/га і перевищувала рівень 1913 р. на 3 ц, соняшнику — відповідно 13,1 ц/га і 3,8 ц, картоплі — 101 ц/га і 22 ц. Однак погектарний збір цукрових буряків був дещо нижчим: 158 ц/га в 1940 р. проти 167 ц/га в 1913 р.

Деякі позитивні зрушення відбулись у торгівлі. Роздрібний товарообіг державної та кооперативної торгівлі Української РСР у 1940 р. порівняно з 1937 р. збільшився на 34,6 % і загальний його обсяг досяг 3202,8 млн крб. З них на роздрібну торгівлю припадало 2817,2 млн крб., а на громадське харчування — 385,6 млн крб. Проте це не відповідало реальним потребам населення. До того ж ринкові фонди в розрахунку на одну людину в 1940 р. навіть зменшилися. Повільно зростали реальні доходи населення. Так, реальна заробітна плата робітників і службовців народного господарства з 1937 по 1940 р. збільшилася лише на 12 %. Гітлерівський режим поставив перед собою завдання підкорити та колонізувати Україну, знищити її народ. Навіть побіжний перелік втрат свідчить про той страшний відбиток, що його наклала друга світова війна на Україну та її населення. Мінімум 5,3 млн. чол. або кожен шостий мешканець України загинув у цій війні. 2,3 млн. українців було вивезено для примусової праці у Німеччину. Цілоком чи частково було зруйновано понад 700 великих і малих міст та 28 тис. сіл, внаслідок чого безпритульними лишилось 10 млн. осіб. Втрати в економіці були величезними. Знищення понад 16 тис. промислових підприємств означало втрату великої частини того, що Україна здобула такою великою ціною у 30-х роках. Підраховано, що загальні збитки, завдані Україні та її економіці, становили 40 % .

Промислові підприємства, які залишилися неушкодженими, окупанти оголосили власністю Німеччини, влили до імперських фірм, використовували для ремонту воєнної техніки, виготовлення боєприпасів. Частина підприємств повернули колишнім власникам. Німці зберегли колгоспи під своїм наглядом, у дещо зміненій формі та під іншою назвою. Так українські селяни швидко втратили надію на те, що новий режим ліквідує колгоспи. Вони змушені були тяжко працювати на своїх нових поневолювачів. 85 % усього постачання Німеччини продуктами з окупованих радянських територій припадало на Україну. Тільки протягом 1943—1944 рр. окупанти вивезли з України до Німеччини: 9 млн. т зерна, 622 тис. т м'ясних продуктів, 950 тис. т олії, 108 тис. т масла, 400 тис. т цукру, 2,5 млн. т корму для худоби. За цей час гітлерівці пограбували 27 910 колгоспів, 872 радгоспи і 1300 машинно-тракторних станцій. В ході каральних акцій нацисти знищили 256 сіл.

Гітлерівці насаджували "нову земельну аристократію", тобто створювали німецьку касту феодалів. Під час окупації в Україні було створено 2 215 маєтків загальною площею понад 6,3 млн га. Було розроблено заходи, спрямовані на організацію на селі хуторських господарств з "українців німецького походження" (німецьких колоністів, так званих фольксдойчів). Після визволення української землі одразу розпочалася відбудова господарства, міст і сіл республіки. Із 75 млрд. крб., відпущених урядом СРСР під час війни на відбудову народного господарства районів, визволених від фашистської окупації, 17,28 млрд крб., тобто четверта частина, призначалися для відродження економіки України. З усіх капіталовкладень, виділених протягом 1943—1945 рр. для вугільної промисловості європейської частини СРСР, близько 72 % було направлено на відбудову Донбасу. Бюджетні асигнування на відродження металургії Півдня в 1943—1944 рр. становили близько 40 % всіх капіталовкладень у чорну металургію СРСР. Головна увага приділялася відбудові тих підприємств, транспортних магістралей, електростанцій, які найменше постраждали і могли бути використані в оборонних цілях.

Основу відбудови народного господарства України становив насамперед паливно-енергетичний комплекс. На кінець війни у Донбасі було відновлено 54 % шахтного фонду. В результаті видобуток вугілля становив 43,3 % довоєнного, а його частка у загальному видобутку колишнього СРСР зросла до 26,7 %. Уже в 1944 р. знову почали виплавляти сталь та виробляти прокат найбільші металургійні заводи України.

Завдяки самовідданості українського народу було відбудовано наприкінці війни майже 30 % довоєнних виробничих потужностей промисловості. Україна стала, по суті, прифронтовою матеріально-технічною базою діючої армії. Проте сільське господарство, установи науки та культури, житловий фонд та комунальне господарство міст і сіл відбудовувалися повільно. Уряд СРСР виділив для відбудови економіки лише 18,3 млрд крб., що становило 24 % загальної суми, виділеної радянським територіям, що постраждали від німецько-фашистських загарбників. Разом з тим матеріальні збитки України оцінювалися 286 млрд крб., або 42% загальних втрат СРСР.

Отже, в роки другої світової війни Україна стала ареною жорстокої боротьби двох тоталітарних систем, які змагалися, боролися за володіння її багатствами. Німецькі фашисти, здійснюючи свою антиукраїнську окупаційну політику, широко використовували злочинний досвід сталінського режиму:

- формування концентраційних таборів для ізоляції та знищення потенціальних і активних ворогів системи;
- депортація працездатного населення як резерву робочої сили на будови та підприємства німецького рейху;
- подібно до 1933 р. використання організованого голоду як інструменту етноциду в Україні;
- збереження колгоспів і державної промисловості для максимальної експлуатації населення, експропріації сільськогосподарської та промислової продукції;

• цілеспрямована політика формування адміністративних структур за територіальними, а не національними ознаками.

Список використаних джерел:

1. Вдовиченко М. Економічна історія: Конспект лекцій / Харківський держ. економічний ун-т. — Х. : ХДЕУ, 2003. — 120с.
2. Економічна історія світу і України: Навч. посіб. / Тернопільська академія народного господарства. Кафедра українознавства / Володимир Ф. Чайковський (авт.-уклад.). — Т. : Лілея, 1997. — 184с.
3. Економічна історія: Навч. посіб. для студ. екон. спец. та слухачів екстернату / Харківський держ. автомобільно-дорожній технічний ун-т / Олександр Станіславович Кривцов (уклад.), Валерій Михайлович Бережний (уклад.). — Х. : Факт, 2001. — 160с.
4. Злупко С. Економічна історія України: Метод. матеріали для викладачів і студ. ун-ту / Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. — Львів, 1996. — 40с.
5. Калина А. Економічна історія: Навч. посіб. для дистанц. навч. / Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини "Україна". Інститут дистанційного навчання. — К. : Університет "Україна", 2007. — 246с.
6. Леоненко П. Економічна історія: Навч. посібник. — К. : Знання-Прес, 2004. — 499с.
7. Нікула О. Економічна історія України і світу: Навч. посіб. для студ. вузів / Національний банк України ; Львівський банківський ін-т. — Л. : Львівський банківський ін-т НБУ, 2001. — 220с.
8. Теліщук М. Економічна історія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Державна податкова адміністрація України; Національний ун-т держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2006. — 458с.
9. Тимочко Н. Економічна історія України: Навч. посібник / Київський національний економічний ун-т. — К. : КНЕУ, 2005. — 204с.
10. Царенко О. Економічна історія України і світу: Курс лекцій: Навч. посіб.. — Суми : Університетська книга, 2001. — 308с.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КОЛОНІЗОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Домбровська Н. Р.,

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету,
e-mail: n.dombrovska@wuni.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1573-7833>

Посіда І. І.,

студентка, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західно-Українського Національного Університету,
e-mail: posida27igor@gmail.com

У тезах висвітлено особливості економічного розвитку українських земель у контексті реформ, здійснюваних російською імперією у другій половині ХІХ ст.

В сучасній українській історичній науці значно підвищився інтерес до проблем пореформеного розвитку країни у другій половині ХІХ. Це викликано насамперед не тільки необхідністю перегляду поглядів радянської історіографії, але й потребою засвоєння значного історичного досвіду, відродження певних традицій, які повинні відіграти позитивну роль у розвитку ринкових відносин сьогоденної України.

Пореформений стан Росії у другій пол. ХІХ ст., а в її складі й більшої частини України знаменувався проявом загальноімперських і суто національних факторів соціально-економічного розвитку окремих регіонів держави. З точки зору зародження і становлення, а також модернізації економіки виділялися південно-східні райони, тобто та частина України, де найбільш значущим елементом виступала промисловість. Пік розвитку і результативність здійснення реформ 60-х і наступних років припадає на кінець ХІХ. Саме в цей час відбувається розвиток торговельного підприємництва, утвердження в економіці, особливо у промисловості, великих монополістичних об'єднань тощо.

19 лютого 1861 р. з'явився царський маніфест про звільнення селян від кріпосницької залежності, що поклало початок буржуазним реформам та сприяло розвитку капіталізму в усіх сферах виробництва.

Протягом другої половини ХІХ - на початку ХХ ст. сформувалися три потужних промислових центри: Донецький вугільно-металургійний, Криворізький залізорудний, Нікопольський марганцевий [1, с. 104].

Важливо зазначити, що **особливе місце займав Донбас, оскільки протягом 60-80-х рр. ХІХ ст. видобуток вугілля тут зріс з 6 до 85,3 млн. пуд., йшло активне будівництво металургійних заводів, що свідчило про появу вугільно-металургійного регіону. Промисловому розвитку сприяло будівництво залізниць. Велике значення для подальшого економічного розвитку України мало започаткування у 1880-х рр. промислової розробки Криворізького басейну**

й введення в експлуатацію Катеринославської залізниці, яка з'єднала Донбас із Кривим Рогом та Придніпров'ям.

Наддніпрянська Україна посіла друге місце в промисловому виробництві імперії. Тут було сконцентровано майже 30% промислових підприємств країни, які виготовляли 20,7% промислової продукції. Україна давала половину загальноросійського видобутку залізної руди, стільки ж - чавуну та сталі, три чверті вугілля і майже стільки ж залізничних рейок. Промисловість таких міст, як Київ, Харків, Катеринослав, Одеса, Херсон, Миколаїв, Єлісаветград, Кременчук, Луганськ, Юзівка та Маріуполь, у 1900 р. виробляла 70% усієї української промислової продукції [5, с. 77].

Інтенсивний розвиток промисловості та розширення залізничних мереж позитивно позначилися на формуванні стабільного внутрішнього ринку, сприяли суттєвим змінам у промислових містах, що обумовило процес урбанізації. Зросла чисельність робітників й населення промислових міст. Розвиток концентрованого промислового виробництва потребував утворення чіткої інфраструктури, що створювало позитивні можливості для піднесення малих та середніх обслуговуючих підприємств. Розгорнулося й міське будівництво, особливо конторських приміщень, державних і громадських споруд, зростала кількість навчальних закладів. Великі міста відзначалися досить розвиненою системою комунального господарства [1, с. 89].

Окреслені зміни призвели й до корінного перерозподілу в структурі населення між його міською та сільською частинами за відносними показниками на користь першої. Особливістю цих змін стосовно України був значний приріст мешканців міст за рахунок мігрантів з інших регіонів Російської імперії. Це призвело до збільшення мешканців України з 1863 р. до початку ХХ ст. більш ніж у 1,7 рази з 13,4 до 23,4 млн. осіб. Розвиток промисловості призвів до зростання робітничого класу. На межі століть мігранти складали особливо велику частку в металургійній та вугледобувній промисловості. Таким чином, реформи другої половини ХІХ ст. створили умови для розвитку промисловості країни і, по суті визначали характер змін у соціально-економічному житті України, в т. ч. її урбанізацію, перерозподіл населення, створення промислових регіонів, найважливішим з яких був Донбас. Проте, позитивні наслідки швидкого піднесення промисловості України могли бути більшими, якби цьому не перешкоджала колоніальна політика імперії, яка нещадно експлуатувала природні та людські ресурси.

Список використаних джерел:

1. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років ХІХ ст.: моногр. Київ: Наук. думка, 1968. 192 с.
2. Пиріг О. А. Ринок і торгівля України (історичний аспект): моногр. Київ: Наук. думка, 1996. 199 с.
3. Завальнюк К. В. Торгівля промисловими товарами між Україною та Білорусією у другій половині ХІХ ст.: Український історичний журнал №4. 1998. С. 43-55.
4. Стівбун Р. І. Торговельні зв'язки України і Молдови у пореформений період (1861-1900 рр.): Український історичний журнал. № 11. 1978. С. 107-113.
5. Кругляк Б. А. Торговельна буржуазія в Україні (60-ті роки ХІХ ст. - 1914 р.): Український історичний журнал. №6. 1994. С. 72 – 81.

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1848-1900 РР.

Пекна Г. Б.,

*доцент, кандидат економічних наук,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна*

e-mail: HalynaPB@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4902-6052>

Сивак О. А.,

студентка, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: SivakOA@krok.edu.ua

У тезах розкривається особливості та проблеми економічного розвитку українських етнічних територій у складі Австро-Угорської імперії. Акцентовано увагу на видах та формах економічної активності українців, дозволеної імперською владою.

Населення Західноукраїнських земель у другій половині ХІХ ст. істотно зросло. Згідно з даними переписів, його чисельність у Галичині збільшилася з 4,9 млн у 1849 р. до 7,9 млн у 1910 р. В Австрійській монархії Галичина посідала четверте місце за щільністю населення (після Ломбардії, Чехії та Сілезії) і належала до доволі густозаселених країв.

Співвідношення між польською й українською етнічними групами не змінилося кардинально. У другій половині ХІХ ст. більшість європейських країн почали раз на десять років проводити загальні переписи населення. Найбільш контроверсійні питання в них були пов'язані з національною ідентичністю. Точніше, питання переписів як у Австро-Угорщині, так і в Росії стосувалося рідної мови, або мови спілкування. На основі відповідей науковці роблять висновки щодо національного складу держав. Однак у випадку Австро-Угорщини цього було недостатньо. До структури переписів не включалася мова ідиш, внаслідок чого єврейське населення здебільшого обліковувалося разом з поляками. Ототожнення поляків із римо-католиками й українців із греко-католиками також вимагало застережень [1].

Хоч основну масу становили міста й містечка з населенням у межах 2–6 тис. мешканців, однак край поступово втрачав свій винятково аграрний характер, а міське населення засвідчувало набагато швидший темп приросту стосовно регіону.

Загалом Буковина була хоч і незначною за своїми розмірами, але правильно відображала австрійську різноманітність. За даними перепису 1857 р., опрацьованими Г.Скорейко, унаслідок переважаючої праці у сільському господарстві у промисловому виробництві краю було зайнято лише 5,2% усього населення (близько 7,3% працюючого). Це становило значно менший відсоток порівняно з 13,1% населення Австрії, задіяним у промисловості. За переписом 1869 р., чисельність зайнятих у промисловості й ремеслі становила близько 18 тис. осіб (5,5% населення), з яких найбільше зайнятих було в лісовій, метало- і каменеобробній промисловості (28,2%),

гірничій і складувній (5,9%). Значну частку становили шкіряна та паперова (18,7%), харчова, борошномельна та хімічна галузі (14,9%).

За переписом 1890 р. у сільському та лісовому господарстві було зайнято 489 522 особи (75,7% всього населення), в торгівлі й на транспорті – 46 906 осіб (7,3%), на державній службі – 38 409 осіб (5,9%), у промисловості – 71 754 особи (11,1%). За матеріалами перепису 1900 р., 530 374 особи (близько 80% населення) були зайняті у сільському господарстві, 82 300 осіб – в промисловості, 62 544 особи – в торгівлі та транспорті, а 62 544 особи – державною та військовою службою [2].

За національним складом Буковина була строкатою, щоправда, дійсне співвідношення визначити проблематично у зв'язку зі значними маніпуляціями під час проведення переписів – змінювалися прізвища й навіть назви сіл.

Революція 1848 р. розчистила шлях до прогресивних змін у сфері розвитку промислового виробництва. У 50-ті рр. ХІХ ст. на західноукраїнських землях було збудовано всього шість підприємств мануфактурного і фабричного типу: дві сірникові фабрики, два машинобудівні і один шкіряний заводи й паровий млин. 1856 р. на території, підлеглий Львівській торгово-промисловій палаті, яка становила 39 тис. кв. км, або понад 2/3 території У 60–70-х рр. у регіоні переважала невелика промисловість. Це пояснювалося браком підприємців, багатих на грошові капітали, втратою поміщиками інтересу до промисловості. Після селянської реформи вони охочіше вкладали гроші (викупні платежі) в сільське господарство [5].

На розвитку промисловості негативно позначалась економічна політика Габсбургів. Західноукраїнська промисловість була позбавлена тих податкових пільг, якими користувалися нові підприємства в західних провінціях. Прикарпатський озокерит привернув увагу іноземних промисловців [4].

У 1877 р. було засновано першу велику фірму, в 1882 р. ще одну. Утворена наприкінці 80-х рр. на базі цих фірм «Компанія комерсіаль франсе» з центром у Парижі зосередила в своїх руках більшу частину видобутку озокериту.

Неабияке народногосподарське значення мав видобуток кам'яної та кухонної солі. Однак після встановлення державної монополії ціни на сіль різко зросли. Більшість селян страждала від «соляного голоду». Соляна промисловість, представлена шахтами кам'яної солі Закарпаття і солеварнями Прикарпаття, тупцювала на місці. Видобуток кам'яної солі на трьох рудниках Марамарощини в останній третині ХІХ ст. зменшився зі 140 до 80–90 тис. т на рік.

На терені західноукраїнських земель домінуючою формою організації торгівлі спочатку залишались ярмарки. У Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті проходило щороку близько тисячі ярмарків. Вони відбувалися в усі пори року, однак найменше ярмарків було навесні, а найбільше – восени, що безпосередньо пов'язувалося з наявністю товарної продукції у селянських і поміщицьких господарствах [3]. У Львові проходили знамениті святоюрські та вовняні ярмарки, Бродах і Тернополі – великі ярмарки коней, Станіславові й Чернівцях – полотна і худоби.

Швидкі темпи розвитку внутрішньої торгівлі на територіях західноукраїнських земель давали неабиякий зиск скарбниці імперії Габсбургів у вигляді податків з торгівлі та торгових монополій. Так, приміром, у 1850 р. державні прибутки від тютюнової монополії у Галичині становили понад 2,2 млн, а у 1857 р. – більше 4 млн флоринів.

У зовнішній торгівлі предметами експорту зазвичай була сировина (ліс, збіжжя, нафта, озокерит, калійна сіль, худоба та ін.). Імпорт здійснювався переважно з країн Західної Європи і включав такі товари, як одяг, машини та механізми, взуття, готові фабричні вироби та ін. У цілому протекціоністська політика імперії Габсбургів не сприяла розвитку економічного потенціалу Західної України і намагалася залишити цей регіон у вигляді головного постачальника сировини [3].

Отже, протягом другої половини ХІХ на території Західної України значною мірою набули розширення товарно-грошові відносини, що спричинило до істотного зростання як внутрішнього, так і зовнішнього товарообороту. Розвиток внутрішньої торгівлі відбувався за рахунок збільшення чисельності тимчасових ярмарків, базарів, крамниць та інших стаціонарних закладів торгівлі. У процесі зростання товарообороту почали виділятися акціонерні торговельні компанії, які мали монополіне становище на ринку. Проявам монополізму в торгівлі місцеве населення протиставляло кооперативні форми торгівлі, які зазвичай мали національний характер.

Список використаних джерел:

1. *Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Гесць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 653-683 с.*
2. *Скорейко Г.М. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: Історико-демографічний нарис. – Чернівці, 2002.*
3. *Задорожний В.Є. Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях (кінець ХVІІІ – перша пол. ХІХ ст.). – С.97.*
4. *Іваночко У. Вплив соціально-функціональних процесів на розвиток урбанізації в Галичині кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. – С.272-275.*

ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКИХ ФАХІВЦІВ З МІЖНОРОДНИХ ВІДНОСИН ВІД УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ВІДЕНЬСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Гофман М. О.,

кандидат економічних наук,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: MiroslavaG@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3977-7584>

Слепенко Л. В.,

студентка, директор Студентського офісу,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: MetodistEP5@krok.edu.ua

В тезах аналізовано діяльність видатних українських політиків – фахівців з міжнародних відносин, які презентували український народ у Віденському парламенту за часів входження українських етнічних територій до складу Австро-Угорської імперії

Багатомісячні історичні зв'язки між Україною та Австрією добре відомі. Ще до початку часів незалежності України, фахівці з міжнародних відносин приймали активну участь у Віденському парламенті від українських земель. Особливого розмаху набули вони за часів входження західноукраїнських земель до Габсбурзької монархії після першого поділу Польщі. Саме завдяки політичній, релігійній, ідеологічній толеранції Австрійської держави в другій половині XIX – на початку XX ст. Відень перетворився в чи не найактивніший осередок української суспільної думки за межами етнічно українських територій. З Австрією пов'язані долі багатьох українських письменників, поетів, митців. Тут видавалися праці відомих вчених та політичних діячів. Серед них були Андрей Шептицький, Тит Войнаровський, Євген Олесницький [1].

Андрей Шептицький видатний Український церковний діяч, знаменитий митрополит народився 29 липня 1865 року. Загальна позиція митрополита у політичних справах: закликає духовенство не втручатися в політику і сам подає приклад; як галицький митрополит він був депутатом Віденського парламенту і галицького сейму (пожиттєвим членом Верхньої палати, або Палати панів), але в стінах обох цих закладів до 1914 р. з'явився лише двічі і обидва рази виступав не на політичні, а на теми просвітництва. Андрей Шептицький вів також активну політичну діяльність, був депутатом Віденського парламенту та Галицького сейму. Найбільшим його політичним досягненням стала у 1914 році домовленість з польською стороною про виборчу реформу, яка б збільшила політичне представництво українців у Галицькому сеймі. Здійснити її завадила війна.

У період між двома світовими війнами Андрій Шептицький продовжував боротися за єдину українську державу та єдину українську церкву, був меценатом українського мистецтва. Багато корисного зробив він і для економіки, охорони здоров'я, сільського господарства та банківської справи.

Підтримував виховну роботу серед молоді, засновував пластові табори. У 1933 році, як і багато інших представників церкви, засудив голодомор в Україні. Під час другої світової війни благословив створення нової Української держави, захищав євреїв від винищення їх фашистами і взагалі засуджував німецьку політику на Сході.

Особливе місце в суспільно-політичній діяльності А.Шептицького займає парламентська діяльність. Беручи до уваги той факт, що митрополит виявляв нетерпимість щодо застосування методів терору в політичній боротьбі, стає зрозумілим, чому саме парламентські методи боротьби були для нього найефективнішими. Парламентську діяльність А.Шептицького умовно можна розмежувати на декілька напрямів. Найбільш пріоритетними серед них є підтримка української освіти та діяльність, спрямована на реформування виборчої системи.

Темою окремого дослідження може стати парламентська праця митрополита у справі досягнення соборності всіх українських земель. Офіційною точкою відліку початку парламентської діяльності А.Шептицького слід вважати 1899 р., оскільки кожен єпископ коронного краю в Австро-Угорщині автоматично, без виборів, ставав членом крайового сейму. Однак за період очолювання Станіславівської єпархії не зафіксовано його виступів в Галицькому сеймі, які б мали політичне значення. Ставши в 1901 р. митрополитом Галицьким, Шептицький продовжував засідати в сеймі, а з 1903 р., відповідно з розпорядженням цісаря Франца-Йосифа, він обійняв посаду заступника маршалка сейму. Крім того, австрійські закони передбачали участь всіх митрополитів у діяльності парламенту імперії. Тому митрополит з 1901 по 1918 рр. був членом віденської Палати Панів. На початку ХХ ст. польсько-українські стосунки перебували у стані загострення. Ріст національної самосвідомості українського народу, його прагнення до політичного, економічного та культурного відродження наштовхнулись на упереджене ставлення польських панівних кіл.

На початку ХХ ст. в загрозливому становищі опинилося українське шкільництво. Культурно-освітні вимоги українського народу знайшли своє відображення в роботі шкільної комісії Галицького сейму. В 1902 р. українські послы внесли пропозицію щодо заснування української гімназії в м. Станіславі. Підтримавши домагання українського політичного проводу, митрополит виступив на комісії, обґрунтувавши необхідність затвердження цієї пропозиції. І хоча напередодні засідання комісії українські депутати отримали від цісаря та маршалка сейму С.Бадені схвальну відповідь, це не завадило польській сеймовій більшості провалити український проект. На знак протесту українські депутати в 1903 р. оголосили про свій вихід із сейму. Солідаризуючись з ними, митрополит приєднався до сецесії і приступив до роботи сейму тільки після її припинення. Внаслідок спільних зусиль в 1905р. станіславівську гімназію було таки відкрито [2].

У Митрополита було особливе ставлення до явища патріотизму – він вважав, що воно нероздільно з християнством, а отже, не повинно нести в собі

жодного насильства. «Християнин може і повинен бути патріотом! Але його патріотизм не сміє бути ненавистю!» – вважав він [3].

Тит Войнаровський галицький громадський і економічний діяч, священник української греко-католицької церкви. Нащадок козацького роду Войнаровських, що відзначився за часів гетьмана Івана Мазепи. Народився у 1856 року. Молодий священник, окрім духовних проповідей, допомагав селянам у будівництві церкви, школи чи просто допомагав селянам у господарстві. Окрім духовної діяльності, багато займається економічними справами. Допомагає селянам у розподілі поміщицьких земель. У Львові заснував товариство «Земля». А в 1909 році за його ініціативою було засновано у Львові земельний банк. Важливою віхою у житті отця Тита Войнаровського був 1907 рік, коли він був кандидатом від коломийського округу послом до віденського парламенту. Із митрополитом Андреем Шептицьким у 1936 р. заснував «Кураторію національного музею» у Львові. Багато зробив для організації фахової сільськогосподарської освіти для українського селянства.

Тит Войнаровський бачив майбутнє української нації. На основі власних спостережень він зауважив, що власник земельної ділянки, площа якої дає змогу забезпечити родину від недоїдання, стає працьовитим, ощадливим, непитушим, культурним, а також релігійним. Цю останню ознаку священник вважав найважливішою.

Тит Войнаровський допомагав хворим як народний цілитель. Своїм життям він довів служіння церкві, своїй державі, своєму народові.

Український громадсько-політичний діяч, юрист, економіст, перекладач, публіцист, театральний діяч Євген Олесницький народився 1860 року. Був активним діячем «Підгірської ради», філії «Просвіти», а з червня 1892 р. – її головою. У 1894 р. заснував «Руську задаткову касу». Входив до складу дирекції «Руського товариства кредитового». Є. Олесницький увійшов в історію української культури і як визначний театральний діяч, керівник Народного театру. Чимало зусиль доклав, щоб у репертуарах тодішніх театрів були твори галицьких і буковинських авторів. Друкував огляди театального життя, проблемні й гострополемічні статті. Брав активну участь у громадській культурно-просвітницькій роботі. Був членом галицького сейму, один із засновників Національно-демократичної партії. У 1907–1917 рр. став депутатом австрійського парламенту. Є. Олесницький очолював український сеймовий клуб, голова товариства «Просвіта» у Львові. Під час Першої світової війни переїхав до Відня. Як член Загальної української ради з 1915 р. репрезентував Україну та боронив її інтереси [2].

Парламентська діяльність Є. Олесницького уособлювала національні прагнення галицьких українців. У численних виступах політик намагався піднести економічний рівень українства, тому вимагав впровадження аграрних реформ для селян і міщан, добивався компенсаційної матеріальної допомоги центрального уряду українським аграріям за невігідні міжнародні договори і за наслідки стихійних лих, доповідав щодо реформи водного, цивільного, мисливського законів, проекту загального соціального забезпечення. У справі українського шкільництва в парламентських стінах адвокат виступав за

реорганізацію системи народних шкіл, наповнення підручників матеріалом з української історії, виступав за відкриття нових українських гімназій і за викладання в них українською мовою, був ревним поборником ідеї відкриття українського університету в Львові. Єдиний із українських політиків, який удостоївся честі бути прийнятим престолонаслідником Францом Фердинандом і дебатував із ним про майбутнє України. Ця зустріч була таємною, її присвятили обговоренню перспектив українського руху в Росії. Пан Євген Олесницький тоді повертався з тривалої мандрівки Росією й підготував розширений реферат про стан і перспективи українського руху та його можливу користь для Австро-Угорської держави.

Свій великий талант, багаті знання, душевну щедрість, гаряче серце щирого українського патріота він до кінця віддав служінню рідному народові, наполегливо працюючи на всіх найважливіших ділянках його національного життя. Активно відстоював інтереси Українців Євген Олесницький, будучи послом до Галицького сейму та Віденського парламенту, він боровся за консолідацію українських сил, захищав права хліборобів [2].

Представництво Галичини не обмежувалось лише згаданими діячами. Їх кількість збільшилася з 78 до 106 депутатських місць після 1907 року. У віденському парламенті депутати українці визначили стратегічну мету своєї роботи у формуванні економічних засад Української державності.

Список використаних джерел:

1. Державна архівна служба України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://surl.li/rnvz>
2. Нарис історії економічної думки України кінця XIX – початку XX ст. в особистостях : навчальний посібник / Л. В. Січевлюк, М. О. Гофман ; за наук. ред. проф. І. Ф. Радіонової. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2018. – 256 с. - Режим доступу: <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/navchalni-posibniki/991-narys-istorii-ekonomichnoi-dumky-ukrainy-kintsia-xix-pochatku-khkh-st-v-osobystostiakh>
3. Родак К. Особистість митрополита Шептицького. 10 фактів з життя владика / К. Родак [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://pilgrimage.in.ua/osobystist-mytropolityta-sheptytskoho-10-faktiv-z-zhyttya-vladyky/>

ПРОБЛЕМА РЕСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ З РОСІЇ

Колядич О. І.,

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,

e-mail: a_kolyadich@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-5263>

Сошко М. О.,

студентка, Національного Університету Києво-Могилянська Академія

e-mail: maryna.soshko@ukma.edu.ua

Тези присвячено дослідженню проблеми повернення культурних цінностей України, що були незаконно вивезені на територію Росії. Акцентовано факт негативного впливу втрат національних культурних цінностей для української нації.

Історична спадщина народу, матеріалізована в культурних цінностях, складає основу для генези нації, формування її ідентичності та усвідомлення свого значення в міжнародних відносинах як окремої суспільно-історичної одиниці. Історичні пам'ятки є скарбами кожного народу, адже головне завдяки ним вибудовується зв'язок між минулим та сучасністю. Культурні цінності будь-якого етносу чи народу слугують відносним показником його рівня розвитку, дають змогу прослідкувати спадкоємність культурних традицій, визначити ідейну та духовну спрямованість розвитку цього народу в континуумі його історичного шляху та передбачити напрям його подальшого розвитку, визначити перспективи майбуття нації. Саме тому відшукування, збереження та вшанування своїх культурних цінностей є важливим завданням кожного народу, який має на меті збереження власної єдності та міці.

Визначальний вплив на історію культури українського народу мала політика колоніалізму, яку застосовували сусідні держави стосовно української нації, завойовуючи територію її розселення, а саме Росія, Польща та Литва. В умовах відсутності державності українська культурна спадщина не могла бути відповідно збережена та зазнала незаконного вивезення, іноді втрачаючи дані про своє походження, гублячи своє істинне історичне значення. Беззаперечно, що в багатонаціональних колоніальних державах руйнується національна ідентичність поневолених народів. Країна-колонізатор намагається провести асиміляцію з метою приборкання завойованих земель та безпеки від бунтів і повстань. Народ без культури втрачає свою ідейну єдність, якщо він втрапить ще й мову, то зв'язок буде остаточно розірваний і нація буде знищена.

Проблема реституції та репатріації українських культурних цінностей існувала всю історію нашого народу, але перші спроби вирішення цієї проблеми датуються 1917 роком після повалення російського самодержавства. Не випадковим було те, що новостворена влада, на чолі з Михайлом Грушевським, визначала це завдання одним з пріоритетних, адже повернення культурних цінностей відновлює зв'язок з історичним минулим українців, допомагає зрозуміти чим жили наші пращури і усвідомити спадкоємність тих

традицій, які вирізняють українців як націю. За рішенням засідання УЦР було створено Комітет Української Національної Ради в Петрограді, який займався пошуком та справами щодо повернення пам'яток української культури, що були вивезені впродовж панування Російської імперії та зберігалися в Ермітажі. Ця справа була доручена М. Бляшівському, голові відділу охорони пам'яток. Згодом запрацювали пошукові комісії в Петербурзі та Москві, які до вересня створили попередній реєстр українських національних клейнодів і реліквій в зібраннях цих міст. Величезна праця з пошуку цих цінностей була пророблена членами комісій, серед яких були відомі науковці та культурні діячі того часу. Врешті у листопаді 1917 року Рада Народних Комісарів РРФСР погодилась на вимоги УЦР щодо повернення українських національних скарбів, було заплановано їх урочисту передачу, однак на цьому переговори закінчились. Уряд Петрограду наприкінці 1917 р. розірвав домовленість, не дотримавши своїх обіцянок [1].

Наступна спроба повернення втрачених культурних цінностей в Україну була прийнята вже в 1918 році за існування Української Держави. Відповідно до підписаного 9 лютого 1918 року Берестейського мирного договору, велися переговори між російською та українською сторонами. Одним з проєктів переговорів була угода про реституцію та репатріацію українських культурних цінностей, що зберігалися в російських музеях, архівах та бібліотеках, було створено культурну комісію під керівництвом П. Холодного, яка працювала над угодою та реєстром пам'яток. Однак переговори були знову зірвані через відмову Радянської Росії [1].

У 20-ті – на початку 30-х років 19-го століття був зроблений певний поступ у розв'язанні проблеми втрати культурних цінностей України. Завдяки праці відомих дослідників М. Макаренка та Ф. Ернста було повернено з Москви та Петрограду такі важливі пам'ятки як колекції Ханенків (добре znana нині завдяки музею Ханенків), Ф. Вовка, В. Щавинського, П. Потоцького та інші цінності української культури. Також було повернено значну кількість архівних матеріалів: архівних фондів, книг та цінних документів [1].

Однак, радянська політика було спрямована на «возз'єднання народів», а також на поширення атеїзму. Тому більшість спроб налагодити процеси повернення культурних реліквій закінчувались на переході від планування до практичного виконання домовленостей. Влада СРСР протистояла будь-яким діям, що сприяли збереженню суверенності народів республік, тому знищувала основу національної ідентичності, якою і є культурна пам'ять.

Розгортання всесоюзної ідеї атеїзму, а з тим нищення релігійного підґрунтя єдності українського народу навколо церкви, відобразилось у жорстокому розкраданні церковних реліквій, що оправдовувалося необхідністю виділення коштів на поміч голодуючим (декрет ВУЦВК “Про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим” (1922 р.)), наповнення скарбниці на інші потреби народу, забуваючи про потребу в збереженні ідентичності через культурну спадщину. Багато коштовностей продавалось за кордон, інші передавались на зберігання у центральні музеї (більшість в Ермітаж). Так були вивезені численні цінності з монастирів, церков,

насамперед з Києво-Печерської лаври. Загалом протягом 1922 р. з церков України було вилучено 2850 пудів 30 фунтів срібла, 3 пуди і 2 фунти золота.

Іншими способами розкрадання української культурної спадщини були всесоюзні виставки та археологічні експедиції. Безцінні експонати, що були тимчасово надані українськими музеями, не були повернуті назад і або залишались у фондах центральних музеїв, або взагалі втрачались. Наприклад, всесвітньо-відомі унікальні речі з Михайлівських скарбів 1878 та 1896 рр., які були надані Львівським історичним музеєм на виставку 1939 року в Ермітажі та не були повернені. Дотепер їхня доля невідома. Археологічні розкопки від Всесоюзних відомств та інститутів на території прадавніх античних колоній на Півдні України, на Закарпатті, в Києві, Галичі, Володимирі-Волинському відшукували скарби, що стосувалися історії української культури, але вони не надавались у зберігання українським музеям, а вивозились у центральні радянські музеї Москви та Ленінграду. За даними завідуючої відділом Інституту археології Національної Академії наук України С.О. Беляєвої, перелік вивезених до Росії колекцій сягає 750 назв і має обсяг 400 сторінок машинопису [1].

Найбільш значними є втрати культурної спадщини за часи Другої світової війни. Під час евакуації майна музеїв, бібліотек та архівів було втрачено, пограбовано або вивезено без повернення безліч пам'яток української культури. Свого часу Міністерство культури назвало цифру, що Україна витратила 130 тисяч творів мистецтва. Впродовж нацистської окупації ще більша їх кількість була знищена та вивезена закордон. Однак, хоча налагодження процесів обміну та повернення культурних цінностей з Німеччиною та іншими країнами відбувається на зразковому рівні, то домовленості з Росією майже неможливі, адже вона є єдиною країною, яка до цього часу не відкрила свої архіви [2].

На сучасному етапі Україна знову зіштовхнулася з проблемою втрати національних скарбів, що пов'язано зі складною геополітичною ситуацією на південному сході держави. Міністр культури, молоді та спорту Володимир Бородянський у зверненні до громадськості повідомляє про роботу міністерства над створенням реєстру втрачених культурних цінностей, зокрема тих, що були втрачені внаслідок російської агресії. Проект реєстру є частиною Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, що була опублікована на офіційному сайті Президента України. Міністр В. Бородянський також зазначає, що до окупації АР Крим у 2014 році, на її території зберігалось 928 тисяч скарбів державного фонду України у 35 музейних закладах. Зараз проводиться масштабна робота міністерства для пошуку, реєстрації та повернення на Батьківщину. Зокрема продовжується судова тяглість щодо повернення коштовностей «Скіфського золота», які були вивезені, згідно даним ЗМІ, колишнім депутатом Одеської міської ради та членом Партії регіонів Олегом Марковим з кримського музею ще до окупації АР Крим, і виявлене на виставці "Крим: золото і таємниці Чорного моря" в Амстердамі [3].

Підсумовуючи наведений вище короткий огляд історичних подій, пов'язаних з процесами вилучення та повернення культурної спадщини України, можна зробити висновок, що наша держава втратила величезну кількість культурних цінностей, які визначали єдність нашої нації зі своїм історичним минулим та встановлювали її ідентичність.

Основними завданнями, які є головними у вирішенні проблеми реституції українських культурних цінностей, що ними мають піклуватися не тільки члени уряду та науковці, а й вся українська нація, є наступні:

- залучення працівників наукових сфер та студентів здійснювати пошук та дослідження втрачених культурних пам'яток України;

- ґрунтовна робота з архівами та будь-якими іншими записами, що можуть містити інформацію про вивезення українських реліквій під час воєнних евакуацій, міжнародних культурних подій, археологічних експедицій, тощо

- пошук архівних облікових записів та документів про реєстрацію предметів культурної пам'яті в музеях, бібліотеках та архівах для встановлення їх належності до українського культурно-історичного спадку;

- масштабна праця по встановленню міжнародної співпраці та укладанню домовленостей щодо повернення та обміну культурними цінностями;

Необхідно пам'ятати, що джерелом сили для кожного народу є його культура, що єднає суспільство навколо спадкоємних традицій, ідейного ядра нації. Втрата культурних цінностей означає втрату культури, а поряд з цим і причини існування нації, тому повернення, збереження та нормативний захист пам'яток культури має здійснюватись на найвищому рівні.

Список використаних джерел:

1. Україна і Росія: Діалоги у сфері переміщених культурних цінностей // Укр.-рос. відносини: Гуманітарний вимір: Наук. зб./ О.К. ФЕДОРУК — К., 1998. — С. 97–107.

2. [Друга світова війна і доля культурних цінностей України: переміщення і втрати](#)/С. Ком// Журнал: Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси; т. 2; ст. 231-276

3. <https://www.ukrinform.ua/>: Стаття: «Бородянський відкрив виставку історії повернення українських культурних цінностей» 12.12.2019; Стаття: «Україна створить реєстри заподіяної агресією РФ шкоди - Стратегія деокупації Криму» 24.03.2021;

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ТОТАЛІТАРИЗМУ НА МОТИВАЦІЮ ПРАЦІВНИКІВ УРСР

Колядич О. І.,

*доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,
e-mail: a_kolyadich@ukr.net*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4950-0378>

Супик Ю. О.,

*студентка, Національний Університет Києво-Могилянська Академія
e-mail: yuliya.supyk@ukma.edu.ua*

Тези присвячено дослідженню механізмів реагування економічно активного населення українських земель на стимули та антистимули, створювані тоталітарним режимом за часів УРСР.

Українські землі Центральної та Східної України більшу половину останнього століття були під владою ССРСР. Тимчасова влада встановила свої закони під егідою тоталітарного режиму і це мало негативний вплив на українських працівників та на їх мотивованість.

Так, у 1929 році у Центральній та Східній Україні було встановлено тоталітарний режим Радянською владою. Сталін прагнув якнайшвидше перетворити аграрну країну на індустріальну, тож вирішив запровадити форсовану індустріалізацію. [8]

Український пролетаріат

Для досягнення своєї мети, Сталін вводить “п’ятирічки” - список економічних завдань, які повинна була виконати кожна республіка. Аби мотивувати пролетаріат виконати план індустріалізації, використовували метод і кнута, і пряника.

Пряником можна назвати карткову систему, а також змагання між підприємствами, так званий “Стахановський рух” - працюючи понаднормово можна було отримати почесне звання [8].

Звісно, завдання були надзвичайно амбітними і їх потрібно було виконати будь-якою ціною і в разі, якщо план не виконувався можна було потрапити в список “буржуазних шкідників”, які перешкоджали розвитку ССРСР. Так і сталося з шахтарями, учасниками “Шахтинської справи” у 1928 році, вони не досягнули поставленого перед ними плану, тож багатьох з них засудили, а одинадцятьох розстріляли [4].

У 1937 році починається нова хвиля репресій “Великий терор”, за непокору могли розстріляти чи відправити до виправного табору ГУЛАГ, де за безцінь використовували працю людей, що нічим не відрізняється від рабовласницьких відносин [3]. Серед ГУЛАГівців були як представники української інтелігенції, так і пролетарі та колишні члени ОУН, учасники антирадянського повстанського руху у Західній Україні [1].

Ось така мотивація працівників до роботи!

У 1937 році набула чинності конституція УРСР, її гасла «Вся влада радам!», «Хто не працює, той не їсть» та «Від кожного за його здібністю, кожному — за його працею» [9], - говорили про важливість ролі пролетаріату в суспільстві та про зневажання непрацюючих, також засуджувалися прояв індивідуальності, щонайменший відступ від “норми” суспільства та заможне життя.

Всі ресурси населення та країни були спрямовані на досягнення Плану. Цей план був занадто короткостроковим, такі методи мотивації пролетаріату, які використовувала СРСР, вводила людей в постійний стрес, більшість працівників працювали через почуття страху, а не для великої мети, такий метод мотивації “кнутом” - це метод висмоктати людський капітал України. Український народ сприймали не як людей, а як рабів, які мають робити все для досягнення поставлених цілей будь-якою ціною.

Так як на всій території УРСР проводилася форсована індустріалізація, звісно, це негативно впливало на українських селян. Так як селяни - це додаткова (поки що невикористана) робоча сила для будівництва нових заводів, радянська влада сприймала їх як перешкоду у досягненні плану. Було прийнято рішення провести колективізацію, щоб перетворити селян у “гвинтиків”, які виконували б наперед визначену функцію в централізованому виробництві, треба було позбавити їх економічної самостійності, тобто відібрати власність і об’єднати в цілком одержавлених колективних господарствах [7], а усіх куркулів, заможних селян і всіх тих, хто опирався колективізації варто було “знищити як клас”. Розкуркулення стала складовою частиною суцільної колективізації та хлібозаготівель. Відчуження селян від засобів виробництва та результатів своєї праці фактично призвело до розселяннювання, занепаду сільськогосподарського виробництва, в кінцевому наслідку - голодомору 1932-1933 рр. [6].

“Закон про 5 колосків”, який прийняли у 1932 році, означав, що весь урожай - це державне майно, за спробу вкрати - жорстоко карали, розстрілювали та вилучали все особисте майно. Українські селяни лишилися всіх запасів зерна та м’яса, їжі не вистачало, а факт голоду не оприлюднювали. 1932-1933 роки для сіл УРСР - це період Голодомору, штучний масовий голод, у результаті якого загинуло близько 4,6 мільйонів населення [5]. Цілеспрямовану репресивну політику радянської влади була покликана як знищити безпосередніх очевидців, так і залякати та змусити мовчати решту свідків голоду [2].

У 1932 році Радянський Союз запроваджує паспортний контроль. На отримання паспорту могли розраховувати лише жителі міст, тож селяни не могли вільно змінювати місце проживання та за потреби мігрувати.

Винищення аграрного класу, позбавлення “поваги” до українського селянина, жорстокі міри були прийнятими до робітників цього класу, це точно не було одним з методів мотивації, скоріше метод винищення аграрного класу України. Селяни були демотивовані та до останнього намагалися протистояти новим законам тоталітарного режиму.

Не залишилася без уваги Сталіна і українська інтелігенція. Період “Розстріляне відродження” - був періодом повстання української інтелігенції та небажанням здаватись, попри численні заборони, зокрема Емський указ. У цей час, 20-ті - 30-ті роки ХХ століття, все одно були написані тексти світового рівня і відбувається становлення української нації та української ідентичності.

Здавалося, що натхнення до митців проходить попри заборони. Українську еліту об'єднувала спільна мета, яка була сильнішою, аніж страх, - незалежна Україна, яка починалася зі своєї власної літератури.

Радянська влада змогла досягти своєї цілі. Так, рівень українського виробництва зріс у 8 разів порівняно з 1913 роком, проте якою ціною! Терори, Голодомор, численні смерті та занепад українського села, спроби знищити українську культуру!

Українські працівники в першу чергу були змотивовані страхом. Людський капітал України дуже знизився. Адже, по-перше, було вбито чималу кількість населення. По-друге, повністю знесилене та демотивоване населення після такої “форсованої гонки”. По-третє, не було місця для вираження індивідуальності та креативності, для розкриття повного потенціалу. По-четверте, Радянська Республіка була зосереджена не на громадянах СРСР, а головним чином на своїх абстрактних та амбітних цілях, хоча результати цих цілей були мало відчутні для населення.

Список використаних джерел:

1. Алланіязов Т. Українці в особливих таборах ГУЛАГ / Т. Алланіязов // Український історичний журнал. - 2018. - № 2. - С. 1. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2018_2_9
2. Боряк Т. Голод 1932–1933 рр. в історичній пам'яті: Україна vs Росія (роздуми над усноісторичними джерелами) / Т. Боряк // Український історичний журнал. - 2020. - Число 5. - С. 176. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2020_5_15
3. «Великий терор» 1937-1938 рр. - Режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1919-1939/ussr/srsr8/>
4. Енциклопедія історії України: Т. 10. Т – Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 784 с.: іл. Режим доступу: <http://surl.li/rnwf>
5. Кульчицький С. В. Втрати населення України від голоду 1933 р. / Кульчицький С. В., Максудов Сергій // Український історичний журнал. - 1991. - № 2. - С. 10. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1991_2_3
6. Кульчицький С. В. Процес розкуркулення 1929—1932 рр. очима селян / С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна // Проблеми історії України: факти, судження пошуки. - 1992. - Вип. 2. - С. 41. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/Piufsp_1992_2_8
7. Кульчицький С. В. Роль радянського апарату в примусовій колективізації українського селянства (1928-1933) / С. В. Кульчицький, Є. Я. Шаталіна // Проблеми історії України: факти, судження пошуки. - 1994. - Вип. 3. - С. 40. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/Piufsp_1994_3_7
8. Радянська модернізація України. Україна в міжвоєнний період 1920-1939 рр, 2015, - Режим доступу: <https://archive.ph/20150315125441/http://study.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=101>
9. Список радянських висловів - Режим доступу: <http://surl.li/rnwh>

ПРОБЛЕМА ПРИВЛАСНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ІМПЕРСЬКОЮ ВЛАДОЮ

Кириленко В. І.,

кандидат економічних наук, доцент,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»,

e-mail: VolodymyrK@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8166-5263>

Філоненко Н. В.,

студент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»,

e-mail: nazarchik.filonenko02@gmail.com

У тезах розкривається зміст проблеми привласнення культурних цінностей українців представниками імперської влади. Розкриваються можливі способи вирішення проблеми повернення українських культурних цінностей, за міжнародним правом.

Аналізуючи події останнього часу, втрати національних культурних цінностей не мають чітко окреслених термінів. Питання повернення та реституції культурних цінностей стали неабияк актуальними та впливають на політику багатьох держав, а також на розвиток співробітництва в цілому. В сучасному світі в цій проблемі передують тенденції до більшої відкритості і демократизації, поширення надсучасних інформаційних технологій, стала тенденція до вирівнювання рівня суспільного розвитку в різних частинах та країн світу сприяли ламанню устояних стереотипів і створенню нових можливостей доступу до інформації про втрачені реліквії. Вперше після повоєнної другої половини 1940-х років повернення та реституція культурних цінностей знову стають реальним і впливовим фактором міжнародного культурного і політичного життя.

Реституція культурних цінностей полягає у процесі відновленні прав власності на культурні цінності у випадку їх незаконного присвоєння. Перший міжнародний досвід даного процесу був пов'язаний із наслідками наполеонівських війн. В наслідку із Франції до Італії було повернуто ряд шедеврів світового значення, що були вивезені французькою армією. Заборона знищення, розграбування та конфіскації культурних цінностей під час воєнних дій була зафіксована в Першій (1899) та Другій (1907) Гаазьких конвенціях і відповідних положеннях до них, що визначали зобов'язання країн-учасниць під час ведення війн на суходолі.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, починаючи з 1972 р., регулярно ухвалює резолюції, в яких містяться рекомендації про необхідність міждержавного співробітництва в галузі повернення та реституції культурних цінностей, у тому числі і стосовно країн-жертв колоніальної експлуатації. При ЮНЕСКО створений і діє Міжурядовий комітет зі сприяння поверненню культурних цінностей країнам їх походження або реституції в разі незаконного привласнення.

У перші роки після проголошення незалежності України питання повернення та реституції втрачених культурних цінностей було піднесене на

досить високий рівень, адже знайшло своє відображення в Конституції України (ст. 56), Законі України "Про ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей" (21 вересня 1999). Україна виступила ініціатором підписання главами 11-ти держав-членів Співдружності Незалежних Держав Угоди про повернення культурних цінностей країнам їх походження (Мінськ, 14 лютого 1992), яка мала започаткувати створення механізмів для вирішення спірних питань у цій сфері. Крім того, важливим напрямом у справі повернення та реституції в Україну культ. цінностей є співпраця з українською діаспорою у світі, внаслідок якої до укр. наук. і культ. закладів в якості дару були передані архіви Державного центру УНР на еміграції, архіви, наук. та творча спадщина відомих політичних, громадських і наукових діячів. Лише протягом десяти років в Україну було повернуто понад 500 тисяч одиниць культурних цінностей, які були передані до 145 музеям, 19 історико-культурним заповідникам, 9 архівам установлено 2010–11 із США, Канади, Німеччини, Італії та Росії в Україну було передано й повернуто близько 6550 одиниць зберігання, у тому числі до музеїв, архівів, наукових установ, навчальних закладів і т.д.

У цих процесах загальносвітового діалогу, що відбувається на різних рівнях — від міждержавних до громадських, визначилися ключові напрямки дій, так і найбільш складні для пошуку компромісів питання, характерні як на глобальному рівні, так і викликані локальними особливостями у відносинах між конкретними державами. При цьому, беззаперечним є той факт, що тільки одне бажання певної держави повернути втрачені скарби це замало для досягнення позитивних результатів у вирішенні проблем повернення та реституції культурних цінностей на міждержавному рівні. Серед комплексу питань глобальної міжнародної співпраці в даній сфері особливе місце посідає повернення та реституція культурних цінностей, що стали об'єктами незаконного привласнення та незаконного вивезення.

Викрадення, нелегальне вивезення і продаж культурних цінностей, перш за все з країн, що розвиваються, «чорна» археологія завдають мільйонних збитків культурам держав світу. Встановлено, що щорічно викрадається витворів мистецтва на суму 4,5 мільярдів доларів для продажу їх на світових ринках, щомісячно до списку розшукуваних цінностей додається близько 2 тисяч нових предметів. Наприклад, в Італії кожного року реєструється 1500–1800 випадків викрадення культурних цінностей. Загалом, за інформацією Національного центрального бюро Інтерполу, лише в країнах Західної Європи діє понад 40 організованих злочинних угруповань, які спеціалізуються на викраденні й контрабанді культурних цінностей з території України та інших країн СНГ. Про масштаби незаконного експорту культурних цінностей з України можуть свідчити факти затримання великих партій контрабанди в 60–100 цінних об'єктів. За неофіційними даними, в Україні тільки на території Автономної Республіки Крим в 2005 році незаконно викопали та продали цінностей на суму щонайменше 60 мільйонів доларів.

Масштаби, яких набув такий «чорний бізнес» вже в середині ХХ ст. викликали занепокоєння міжнародної спільноти. Як один з перших вагомих

кроків, спрямованих на боротьбу з цими загрозами розвитку національних культур та світової рекомендацію щодо міжнародних принципів, які застосовуються під час археологічних розкопок, стали рекомендації Сергія Кота. Окремий розділ цього документа присвячено боротьбі з незаконними археологічними розкопками та незаконним вивезенням знайдених при розкопках предметів культури (розділ V). Зокрема, рекомендується кожній державі-члену ЮНЕСКО вживати з цією метою усіх необхідних заходів (п. 29). Кожна держава мала зобов'язати музеї, котрим пропонуються археологічні предмети, переконуватись у тому, що ці предмети не є «продуктом незаконних розкопок, крадіжки або інших, недозволених із позиції відповідних властей, дій». Будь-які пропозиції придбання таких предметів, які викликатимуть підозри у незаконних діях, а також уся інформація про них повинні доводитися до відома відповідних компетентних служб (п. 30).

В рекомендацію включено спеціальний підрозділ «Повернення археологічних цінностей до країн походження», у якому археологічні установи та музеї держав-членів ЮНЕСКО закликаються співробітничати для забезпечення повернення культурних цінностей, які стали об'єктами незаконних археологічних розкопок, а також нелегально вивезених предметів. Значно ширше це питання розглядається в рекомендації ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності від 19 листопада 1964 р., яка стала першим спеціальним міжнародним документом з даної проблеми. Зокрема, розділ II рекомендації містить загальні принципи, згідно з якими ввезення культурних цінностей може дозволятися лише після того, як будуть зняті заперечення щодо цих цінностей з боку органів компетентної влади держави, звідки вони вивозяться (п. 4). Відповідно, будь-які вивезення, ввезення чи передача права власності на культурні цінності, здійснені з порушенням правил, що їх прийняла держава, мають вважатися незаконними (п. 7). Рекомендація зазначає, що держави-учасниці, служби охорони культурних цінностей, музеї та інші компетентні установи повинні співпрацювати для того, щоб забезпечити чи полегшити реституцію та повернення законному власнику або в країну, з якої незаконно вивезені культурні цінності. При цьому реституція або повернення культурних цінностей повинні здійснюватися у відповідності з чинним законодавством країни, на території якої вони знаходяться (п. 16).

В той же час рекомендація згадує і про права добросовісного покупця незаконно вивезених культурних цінностей, який в силу обставин не міг знати про те, що вони вивезені з порушеннями: кожна держава-учасниця повинна передбачити у своєму національному Учась України у міжнародному культурному співробітництві... законодавстві добросовісному покупцеві культурної цінності, яка підлягає реституції, можливість отримати відшкодування чи справедливую компенсацію (п. 18). Ключові ідеї, закладені в рекомендації, отримали свій подальший розвиток та більш поглиблене опрацювання у конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на

культурні цінності від 14 листопада 1970 року. Конвенція є першим найбільш ґрунтовним міжнародно-правовим актом з даного питання, який відобразив тенденції розвитку світової суспільної думки з даного питання та фокусував у собі нелегкий компроміс між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Першочергове значення цієї конвенції полягає в тому, що вона не лише була глибоко інноваційним документом з фундаментальним теоретичним опрацюванням проблеми, але який водночас став обов'язковим до виконання країнами-учасницями. Станом на 2013 р. учасниками конвенції є 123 країни світу, з них 75 її ратифікували.

Таким чином, важливою з точки зору соціально культурного життя країни є проблема реституції культурних цінностей. Міжнародне співтовариство впродовж останнього століття нагромадило важливий досвід співпраці у питаннях запобігання викраденням та незаконному привласненню культурних цінностей, протидії незаконній торгівлі ними, а також щодо сприяння поверненню та реституції національних надбань культури до країн їхнього походження. Україна є учасником міжнародної співпраці з вирішення цих проблем як на багатосторонніх, так і на двосторонніх засадах. Водночас далеко не всі можливості такої співпраці використовуються нею на даному етапі, що створює передумови для пошуку українськими експертами та органами влади шляхів поглиблення інтеграції в світовий та європейський культурний процес з метою досягнення нових компромісних рішень та реального фізичного повернення до країн походження визначних культурних цінностей, які були так чи інакше ними втрачені за різних історичних обставин.

Список використаних джерел:

1. Кот С. Участь України в міжнародному культурному співробітництві щодо запобігання незаконному вивезенню культурних цінностей та їх поверненню до країн походження [Електронний ресурс] / Сергій Кот // *Forgotten heritage*. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://lostart.org.ua/en/research/749.html>.
2. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей. М., 1979
3. Кеннеді Грімстед П., Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: Винищення архівів, бібліотек, музеїв. К.–Львів, 1991
4. Кот С.І. Українські культурні цінності в Росії: Проблеми повернення в контексті історії та права – Серія: Повернення культурного надбання України: Проблеми. Завдання. Перспективи, вип. 8. К., 1996
5. Повернуто в Україну. К., 1997
6. Україна в міжнародно-правових відносинах, кн. 2. К., 1997
7. Kennedy Grimsted P. *Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution*. Cambridge, 2001
8. Акуленко В.І. Реституція культурних цінностей між Україною і Польщею (за Мирним договором 1921 р.). В кн.: *Праці Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПІК*, вип. 9. К., 2006
9. Кот С. Україна між Заходом і Сходом: Проблеми повернення й реституції культурних цінностей. "Пам'ятки України", 2006, № 4
10. Врятовані, збережені, повернені: До 10-річчя Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України. К., 2010.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

Радіонова І. Ф.,

доктор економічних наук, професор

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: IrinaR@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0941-2867>

Циганок Ю. С.,

студент, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: CiganokYS@krok.edu.ua

В тезах подано особливості еволюції банківської системи на українських землях в межах російської імперії наприкінці ХІХ ст. Акцентовано увагу на загальних рисах цієї еволюції та її особливостях на українських теренах, уявлення про які могли б бути використані в сучасному реформуванні української банківської системи.

Банківська система є важливим складником економіки будь-якої країни, яка стає на шлях капіталістичного розвитку. Становлення на цей шлях земель російської імперії відбувався пізніше, ніж в інших країнах Європи. Швидкий розвиток банківської мережі став умовою капіталістичного розвитку всієї імперії загалом та українських земель, зокрема. Йдеться про розбудову транспортної системи (залізниць), збільшення видобутку корисних копалин, розвиток металургії, машинобудування, збільшення виробництва зернових тощо.

Особливістю банківської системи російської імперії, як зазначав видатний український економіст М.І.туган-барановський, була «велика роль держави», оскільки приватні комерційні банки починають виникати лише наприкінці 1850 рр. [1, 349]. У другій половині ХІХ ст. банки визначалися, як «резервуари, куди стікаються капітали з місць, де їх вдосталь, для того, щоб розлитися в місця, в промисловості, де в них виникає негайна потреба» [2, 224].

В еволюції банківської системи російської імперії, частиною якої були українські землі, можна виокремити декілька періодів. Перший період пов'язаний з реформою 1860–1862 рр., коли було ліквідовано старі казенні банки і створено головну кредитно-фінансову установу країни – державний банк. На цей банк покладалось роль депозитної та емісійної установи, Остаточою центральною емісійною установою державний банк імперії стає після грошової реформи 1895–1897 рр. та запровадження «золотого стандарту». До інших функцій державного банку належали: облік векселів, облік інших цінних паперів включно з іноземними, обслуговування ощадних та поточних депозитів, надання кредитів, продаж державних цінних паперів тощо.

В 1860-х рр. формувалися й інші елементи банківської системи імперії, а саме: комерційні банки, земельні банки, позиково-ощадні товариства та товариства поземельного кредиту тощо. У 1871–1872 рр. до згаданих елементів банківської системи додалися банки земств та банки, створені приватними особами.

Створення банківської системи на українських землях російської імперії почалося з відкриття у 1860 р. контор Державного банку в Києві, Одесі, Харкові, Полтаві. У 1860-х – 1870-х роках створено комерційні банки у Чернігові, Ромнах, Кременчузі, Катеринославі, Юзівці, Бердянську, Феодосії, Севастополі, Херсоні, Миколаєві, Єлисаветграді, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Ялті.

Велика кількість місцевих українських комерційних банків недовго працювала на ринку банківських послуг. Після краху Московського комерційного позикового банку в 1878–1879 рр. та порушення стабільності системи припинили функціонування Одеський, Кам'янець-Подільський, Бердичівський, Херсонський, Миколаївський комерційні банки.

В банківській системі імперії українські комерційні банки посідали досить скромне місце. Замість зниклих банків виникали відділення великих загальноросійських банків [3]. Такі трансформації мали різні причини, зокрема, вони пов'язані з більш жорстким законодавством щодо функціонування існуючих та щодо створення нових комерційних банків. Кінцевою метою було забезпечення вищого рівня фінансової стійкості банківської системи. Така фінансова стійкість та стабільність банківської системи імперії була досягнута у 1880-х рр.

Особливістю банківської системи на українських землях російської імперії стало зміцнення земельних банків. Саме земельні (іпотечні) банки стали домінуючими на українських теренах. Їх основна функція - це довгострокові (на термін, що міг перевищувати 60 років) позики під заставу землі або нерухомого майна. Першою акціонерною установою іпотечного кредиту в російській імперії став Харківський земельний банк. Пізніше виникли Полтавський земельний банк, Київський акціонерний земельний банк, Бессарабсько-Таврійський земельний банк. Із місцевих земельних банків на українських теренах закріпитися лише один – Донський банк, відкривши відділення у Бердянську.

Становий характер російського імперського суспільства відобразився у назвах та особливостях кредитування двох банків, які функціонували на українських землях наприкінці XIX ст. Йдеться про Селянський поземельний та Дворянський земельний банки. Якщо перший створювався для одного стану - селян, які хотіли придбати землю в кредит, то другий – виключно для спадкових дворян, які мали на меті отримати кредит під заставу належної їм землі [4].

Кредитно-банківська мережа на українських землях у 1890-х рр. мала достатньо складну та розгалужену структуру:

- 3 контори та 15 відділеннями Державного банку,
- 7 відділень Селянського поземельного банку та 5 відділень Дворянського земельного банку,
- 6 комерційних місцевого походження банків,
- 4 земельних місцевих банків,
- 38 міських громадських банків,

- 20 відділень, 10 комісіонерств і 5 агентств від 11 комерційних акціонерних банків Петербурга, Москви, Орла, Мінська, Таганрога, Ліона, Азовсько-Донського банку,

- станові кредитні установи: сільський банк графині О.В.Браницької у Білій Церкві, Олександрівський Сумський селянський сільськогосподарський банк і Ренійський колоніальний банк,

- 71 банкірські доми і контори - форми приватного кредитування, що зародилося в українських землях ще у першій половині XIX ст. - у Катеринославській, Київській, Волинській, Полтавській, Подільській, Харківській, Херсонській, Чернігівській губерніях,

- товариства взаємного кредиту (приватні, земські, станові, міські), позиково-ощадні каси, позиково-ощадні та кредитні товариства, що задовольняли потреби у невеликих короткострокових кредитах.[5], [6], [7].

Товариства взаємного кредиту можуть бути потрактовані як початкові форми становлення громадянського суспільства. Вони функціонували у містах, містечках і великих селах, принаймні, сімох губерній та сприяли розвитку дрібного й середнього підприємництва на українських теренах.

Показово те, що товариства взаємного кредитування розвивались на українських землях у поєднанні з різними формами кооперативних підприємств.

Дослідження банківської системи на українських теренах у складі російської імперії наприкінці XIX ст. дає підстави для таких узагальнень, які є актуальними для сучасного етапу розвитку української економіки у 2020-х рр:

- розвиток банківської системи є необхідною передумовою розвитку реального сектору економіки й, одночасно, - результатом розвитку цього сектору,

- мережа фінансово-кредитних установ має бути розгалуженою та різноманітною, що дає можливість врахувати потреби різних користувачів банківських послуг,

- банківська система колоніальних територій, якими були українські землі у XIX ст., може розвиватися лише в інтересах метрополії. Тому значну частину фінансово-кредитних послуг на українських землях надавали філії загальноросійських установ,

- відносне самоврядування в банківській системі на українських теренах могло здійснюватися лише в межах товариств взаємного кредитування з незначними обсягами фінансового капіталу, які були пов'язані з малим та середнім підприємництвом, а також з місцевим кооперативним рухом.

Список використаних джерел:

1. Туган-Барановський М.І. основи політичної економії. Науковий редактор, автор передмови і вступної статті С.М.Злупко. – Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 628 с.
2. Левін І. І. Акціонерні комерційні банки в Росії. - Том 1. - Петроград, 1917.-301с.
3. Боровой С.Я. До питання про місце України в системі російського фінансового капіталу // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1967. – Вип.3. – С.23.

4. Крохмалюк Д.І. Банківська справа в Україні у складі Російської імперії (друга пол. 19 ст. – 1917) // *Енциклопедія банківської справи України*. – К., 2001. – С.58.
5. *Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Гесць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України*. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.
6. Кізченко В.І. Дрібний кредит в Україні (друга половина XIX ст.) // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К., 2000. – Вип.1. – С.54-55.
7. Небрат В .В. *Українська фінансова думка другої половини XIX - початку XX століть* К. Видавництво Ін-т екон. та прогнозув, 2007 – 224 с.

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У СКЛАДІ ІМПЕРІЇ СРСР В ПЕРІОД 1922-1991 РР.

Андрєєва В. А.,

кандидат економічних наук, доцент,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна, м.Київ, Україна,

e-mail: AndrieievaVA@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6357-3063>

Черніченко К. С.,

студент, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна,

e-mail: CherniKS@krok.edu.ua

У тезах розглянуто деякі економічні наслідки перебування Української РСР у складі імперії СРСР на тлі політичних подій 1922-1991 років. Акцентовано увагу на конфлікті між ринковими економічними відносинами та адміністративним управлінням в умовах авторитарного режиму. Розглянуто деякі економічні форми утвердження командної системи господарювання.

Українська Радянська Соціалістична Республіка, УРСР (до 30 січня 1937 – Українська Соціалістична Радянська Республіка, УСРР) існувала з 6 січня 1919 р. до 24 серпня 1991 р. [1]. У грудні 1922 р. І Всесоюзний з'їзд Рад у Москві затвердив Декларацію та Договір про утворення СРСР. За цим Договором визнавалась територіальна цілісність України, культурні права українців та національних меншин на території. Але фактично Україна втратила навіть формальну незалежність.

Утвердження в СРСР сталінського режиму означало остаточне панування комуністичної тоталітарної ідеології, партійний контроль над економічною та духовною сферою, суспільним життям.

В 1930-х рр. внаслідок політики індустріалізації в Українській РСР створювались нові фабрики та заводи, виникали й розвивались нові галузі промисловості, здійснювався перехід народного господарства на нову технологічну основу. На кінець другої п'ятирічки на нових і повністю реконструйованих старих підприємствах випускали чотири п'ятих усієї промислової продукції СРСР. Попри це, в УРСР загострювався конфлікт між ринковими відносинами та адміністративно-командною системою, який унеможлилював реалізацію права приватної власності, приватного інтересу тощо.

У квітні 1923 XII з'їзд РКП(б) проголосив політику коренізації. Її метою було посилення більшовицького контролю та впливу. Український варіант коренізації називався українізацією. Вона проводилась шляхом залучення українців до державного апарату та керівних органів влади, запровадження української мови в усьому суспільному житті, в усіх установах і навчальних закладах. Хоча частка українців серед населення України становила 80 %, у керівному апараті КП(б)У їх було менше 30 %. Органи радянської влади в Україні на 95 % склалися з росіян [2].

В 1927 року почалась колективізація, наслідки якої були жахливими: деградувало сільськогосподарське виробництво, знищено 200 тис. найбільш продуктивних селянських господарств, підірвано ментальність господарського індивідуалізму українського селянства. Колективізація сприяла пануванню командного типу економіки за повного підпорядкування колгоспів державній владі. Колективізація та індустріалізація здійснена на тлі штучно організованого голодомору українців у 1932-1933 р.р., який забрав мільйони життів.

У 1940 р. розпочалося створення колгоспів на землях Західної України, куди зайшли «радянські визволителі». Вже до середини 1941 р. було колективізовано 13% селянських господарств, створювалися машинно-тракторні станції. В Західну Україну почали прибувати робітники і фахівці різних сфер діяльності зі Сходу України та з інших територій СРСР. Водночас здійснювалось переселення українців західної України на інші території СРСР. Але завершити повністю "радянізацію" Західної України сталінському режимові не вдалося.

Період 1941-1945 р.р. – це час окупаційного фашистського режиму, при якому нищився або вивозився в Німеччину людський потенціал, руйнувався економічний потенціал та нищилося національне багатство. Наслідки війни були жахливими: на території УРСР цілком чи частково було зруйновано понад 700 міст і 28 тисяч сіл, близько 10 мільйонів людей залишились без даху над головою, знищено понад 16 тисяч промислових підприємств. Відбулося падіння рівня виробництва: у 1945 р. вироблено 20% електроенергії, 36% вугілля, 17% чавуну від рівня 1940 р. Збір зернових був у 3,5 разів менший за рівень 1940 р. На території України загинуло близько трьох мільйонів військових [3]. Втрати цивільного населення були значно більшими.

Після жахливих років війни почалася відбудова, яка фінансувалася за рахунок внутрішніх джерел та німецьких репарацій. УРСР отримала приблизно 20% загальносоюзних капіталовкладень. В 1950 р. УРСР вийшла на рівень промислового виробництва 1940 р., валовий збір зерна в 1950 р. становив 85% урожаю 1940 р. Але в структуру економіки було закладено відставання від Заходу та Японії. Адже в розвинених країнах у післявоєнний період провідними галузями ставали хімічна промисловість та електроенергетика, а не важка промисловість, як в СРСР.

Кінець 1950-х – початок 1960-х ознаменувався в СРСР, так званою «десталінізацією» та «відлигою». Було звільнено з концентраційних таборів та тюрем ГУЛАГу та реабілітовано 3,5 млн. осіб. Дещо пожвавилось суспільне життя. Але в середині 1960-х період «відлиги» завершився.

Впродовж 1964-1980-х рр. відбувся, так званий «період застою». Але в межах цього періоду була розпочата економічна реформа. Її метою стало впровадження деяких методів економічного регулювання з акцентом на економічні інтереси виробників при плановому (тотально регульованому) господарстві. Восьму п'ятирічку в СРСР (1964 – 1970 рр.) називають “золотою”. Виробництво промислової продукції зросло на 50%, валова продукція сільськогосподарства зросла на 23% [4].

Серйозні зміни наприкінці 1960-х відбулися в Україні у громадському житті. В Україні виникли або відновили свою діяльність Спілка журналістів, Спілка кінематографістів України. Почали виходити численні нові видання українською мовою. Розпочалися численні історичні, мовознавчі та літературознавчі дослідження. Найважливішою подією у громадському житті стала поява цілого нового покоління молодих інтелігентів-“шестидесятників”. Представниками цього покоління стали Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Стус, Ігор та Ірина Калинці, Василь Симоненко, Іван Дзюба, В’ячеслав Чорновіл, Євген Сверстюк. Фактично всі згадані особи зазнали у 1970-х – 1980-х рр. переслідувань, заборон на творчу діяльність, арештовувались та перебували у в’язницях тощо. Масштабні репресій в Україні 1970-х років дали підстави називати ці події “великим погромом”.

1980 – ті рр. стали роками економічного занепаду, коли командна система господарювання виявила свою повну неспроможність. СРСР виявляв значне технологічне відставання від розвинених країн, суттєво зменшився рівень життя та темпи економічного зростання. У другій половині 1980-х почалася, так звана «перестройка», яка була спробою зберегти імперію СРСР та авторитарний режим у «більш демократичному» вигляді. Ця спроба косметичної перебудови старої системи завершилася розпадом СРСР та формуванням нових національних держав на початку 1990-х. Незалежність держави Україна проголошена у 1991 р. Відомий американський політолог та політичний діяч Збігнєв Бжежинський назвав проголошення Україною своєї незалежності у 1991 р. однією із трьох (поряд з розпадом Австро-Угорської імперії у 1918 р. та поділу Європи на два блоки у 1945 р.) найважливіших геополітичних подій ХХ століття [5].

Політичні та економічні наслідки перебування Української РСР у складі Радянського Союзу були як, відносно, позитивними, так і негативними зі значним переважанням негативних.

До відносно позитивних наслідків належить індустріалізація, створення промисловості, підпорядкованої воєнно-промислому комплексу, використання деяких переваг та можливостей поділу праці у відносинах між республіками СРСР.

До негативних наслідків належить, передусім, знищення значної частини населення України під час голодоморів, репресій, примусових переселень. Розвиток економічного потенціалу країни був загальмований авторитарною системою господарювання, фактичною заборонаю ринкових відносин, приватної власності, ігноруванням приватного (особистого) інтересу тощо.

Список використаних джерел:

1. Українська Радянська Соціалістична Республіка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>
2. Шаповал Ю. І. Україна: 1920—1950-і рр.: сторінки ненаписаної історії – К., 1993. – 230 с.
3. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси. – К., 2002. – 250 с.
4. Баран В. К. Україна після Сталіна: нарис історії 1953-1985. – Львів., 1992. – 330 с.
5. Бжезінський З. Україна на шляху до Європи // Українське слово. – 1992. – 230 с.

**НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ
ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РІЗНИХ
ІМПЕРІЙ»**

21 квітня 2021 року

*Технічний редактор: Радіонова І.Ф.
Оригінал-макет підготувала: Кашуба С.О.*

Підписано до друку 30.04.2021 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 4,31. Наклад 300 прим.
Зам. 237

Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafi.a.krok@gmail.com